

İNSAN HAKLARININ AFRIKA'DA HUKUKİ KORUNMA SİSTEMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME (BÖLGESEL KARŞILAŞTIRMALAR VE ORTA DOĞU ÜZERİNE BAZI ÖNERİLER)

A STUDY ON THE LEGAL PROTECTION SYSTEM OF HUMAN RIGHTS IN AFRICA (REGIONAL COMPARISONS AND SOME SUGGESTIONS ON THE MIDDLE EAST)

MAHİR TERZİ* - SERKAN YENAL**

ÖZ

İnsan Hakları hukukunun tarihsel gelişimine bağlı olarak İnsan Haklarının Korunmasına ilişkin kaynaklar ve korunma düzeyleri de gelişim göstermektedir. Birleşmiş Milletler bünyesinde uluslararası düzeyde insan haklarını koruma mekanizmaları olduğu gibi bölgesel düzeyde insan haklarını koruma mekanizmaları da bulunmaktadır. Avrupa Konseyi, Amerikan Devletler Teşkilatı ve Afrika Birliği bunlar içerisinde en fazla yol kat etmiş olan bölgesel koruma örgütleridir. Avrupa ile ilgili olarak literatürdeki çalışmalar ön plandadır. Ancak bölgesel düzeyde Amerika ve Afrika, gerek farkındalık gerekse çalışma sayısının varlığı açısından Avrupa kadar göze çarpmamaktadır. Amerika ve Afrika örnekleri, insan haklarını bölgesel düzeyde koruma mekanizmalarının, sadece ileri demokrasilere özgü olmadığını göstermektedir. Bu çalışmada, Afrika bağlamında insan haklarının bölgesel düzeyde korunma sistemi ve kaynakları incelenmiş, mevcut durumun hukuki altyapı açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmanın amacı, bölgesel koruma mekanizmalarından yoksun Orta Doğu için mevcut modeller hakkında farkındalık yaratmak ve neden idealist olunması gerektiğini ortaya koymaktır. Bulgular, farklı yönetim sistemlerine sahip olmanın ve devletler arasındaki husumetin insan haklarının korunması için ortak çabalar içerisinde bulunmaya engel olmadığını göstermektedir. Bu çerçevede, Orta Doğu için Orta Doğu İnsan Hakları Mahkemesi, bölgesel kurucu örgüt olarak da Orta Doğu Ülkeleri Birliği önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları, hukuki koruma sistemleri, Afrika, Orta Doğu Ülkeleri Birliği, Orta Doğu İnsan Hakları Mahkemesi.

ABSTRACT

Due to the historical development of human rights law, resources and protection levels for the Protection of Human Rights are also developing. There are human rights protection mechanisms at the international level under the UN umbrella, as well as human rights protection mechanisms at the regional level. The Council of Europe, the Organization of American States and the African Union have the most prominent regional protection organizations. Studies in the literature on Europe are in the forefront. On the regional level, however, America and Africa are not as bold as Europe, in terms of both awareness and the number of works. The examples of America and Africa show that the mechanisms for protection of human rights at the regional level are not merely specific to advanced democracies. This study has examined the system of protection of human rights at the regional level in the African context and criticized the current situation comparatively in terms of legal infrastructure. The purpose of the study is to raise the awareness about the existing models for the Middle East that is deprived of regional protection mechanisms and to show why it should be idealist for Middle East. The findings show that having different regimes and having feud between states do not preclude joint efforts to protect human rights. In this context, for the Middle East, Middle East Court on Human Rights may be proposed while Union of Middle East Countries as the regional founding organization may be suggested.

Keywords: Human rights, legal protection systems, Africa, Union of Middle East Countries, Middle East Court on Human Rights.

* Dr., Kültür ve Turizm Bakanlığı.
mahirterzi@yahoo.com

** Dr., serkanyenal@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1308-2060>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8188-5095>

Makale Atf Bilgisi: TERZİ Mahir, YENAL, Serkan (2019). İnsan Haklarının Afrika'da Hukuki Korunma Sistemi Üzerine Bir İnceleme (Bölgesel Karşılaştırmalar ve Orta Doğu Üzerine Bazı Öneriler), *Avrasya Etüdüleri*, 47-82.

Gönderim Tarihi: 06.11.2018 Kabul Tarihi: 24.05.2019

1. Giriş

Bu makale, insan hakları ve insan haklarının korunma sisteminde daha az bilinen Afrika örneği hakkında farkındalık yaratmak ve literatüre katkıda bulunmak amacıyla hazırlanmıştır. Söz konusu farkındalığın oluşması, aynı zamanda çalışmanın önemine ilişkindir. Çünkü monarşik ve tek partili rejimlerin olduğu coğrafyalarda da insan haklarının korunması için çaba sarf edilebileceği, Afrika örneği üzerinden ortaya çıkmaktadır.

Bu çerçevede çalışmanın hipotezini; “Afrika, insan haklarının hukuki korunma mekanizmaları açısından kayda değer bir ilerleme kaydetmiştir”, varsayımı oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Afrika'nın insan haklarının hukuki korunması için mevcut evrensel standartları yakalamak için çaba sarf ettiğini söylemek mümkündür.

Çalışmada, tümevarımcı bir yöntem izlenmektedir. Çalışmanın konusunu oluşturan veriler ise kaynak ve resmi belge taraması sonucu elde edilmiş olup tanımlayıcı ve istatistiksel niteliktedir. Bununla birlikte ortaya çıkan bu bilgiler, insan haklarının gelişimi açısından bölgesel analizlere izin verebilecek niteliktedir. Hukuki metinler ve bu metinlerin uygulamaya yansımaları yahut ideal ve pratik arasında fark olduğu kabul edilmekle birlikte, örneğin Orta Doğu coğrafyasında yaşayan birinin, Afrika ile kendi bölgesini kıyaslaması durumunda, en azından insan haklarına yönelik hak arama imkânları açısından, aradaki açığı ve farkı görebilecek bir düzeye ulaşması mümkündür.

Çalışmada, insan haklarının tanımına ve hukuki kaynaklarına kısaca temas edilmekte, Afrika'da insan haklarının hukuki kaynakları ayrıntılı olarak irdelenmekte, ardından Afrika'da insan haklarının hukuki düzeyde korunma mekanizmaları ile ilgili bilgilere ve örnek davaya yer verilmekte, genel değerlendirme yapılarak Orta Doğu üzerine bazı öneriler de bulunmaktadır.

Bulgular açısından, Afrika üzerinden bir analogi yapmak gerekirse, Orta Doğu'nun geleceği için aktif ve vizyoner bir şekilde insan haklarının gelişimi açısından bölgenin seçenekleri (hâlihazırda var olan İslam İşbirliği Teşkilatı veya Orta Doğu Ülkeleri Birliği gibi alternatif teşebbüsler) değerlendirilmelidir.

2. İnsan Haklarının Tanımı ve Hukuki Kaynakları Üzerine Kısa Bir Bakış

2.1. İnsan Haklarının Tanımı

İnsan hakları; milliyeti, oturma yeri, cinsiyeti, ulusal ve etnik kökeni, rengi, dini, dili ve diğer herhangi statüsü ne olursa olsun tüm insanlara içkin olan haklardır. Ayrım olmaksızın herkes eşit derecede bu haklara sahiptir ve söz konusu haklar birbiriyle ilişkili, devredilemez ve bölünemez niteliktedir.¹

1 United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, “What are Human Rights”, 2018, <https://www.ohchr.org/en/issues/pages/whatarehumanrights.aspx>; erişim: 02.07.2018.

Tanımdan da anlaşılacağı üzere, insan hakları; insanın insan olmasından kaynaklanan doğuştan getirdiği, doğuştan kazanılmış haklardır. Ancak doğuştanlık, insan haklarının yegâne özelliği değildir. Bununla birlikte evrensellik, mutlaklık, vazgeçilmezlik, bireye ait olma, çoğunlukla hürriyet hakkı olma, temel hak olma ve devlete karşı ileri sürülebilen iddialar niteliğinde olma özellikleri de bulunmaktadır.²

2.2. İnsan Haklarının Hukuki Kaynakları

İnsan haklarının kaynakları ile belirtilmek istenen, insan haklarının nereden ve nasıl ortaya çıktığıdır. Şekli kaynaklar olarak da adlandırılan bu kaynakları temelde ulusal kaynaklar, uluslararası kaynaklar ve bölgesel kaynaklar olarak üç temel gruba ayırmak mümkündür.³

Ulusal kaynaklar, ülkelerin kendi siyasi tarihlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Uluslararası kaynaklar ise uluslararası antlaşmalar, şartlar ve protokoller ile çeşitli uluslararası kuruluşların aldığı bildirme niteliğindeki kararlardır. Uluslararası kaynaklar arasında ayrıca uluslararası örf ve adet hukuku/yapılageliş,⁴ öğreti, anlaşma izleme birimlerinin izleme ve denetim raporları ile yargı kararları da yer almaktadır. Bölgesel kaynaklar, insan hakları ile ilgili yasal zemin ve yaptırımlarını belirli bir coğrafi bölge ile sınırlandıran kaynakları içermektedir. Bölgesel kaynaklar, bölgesel düzeyde yargısal veya yargısal nitelikte olmayan korunmanın temelini oluşturmaktadır.⁵ Bu kaynaklar çerçevesinde hareket eden örgütlere ise Bağımsız Devletler Topluluğu, Arap Ligi, Asya İnsan Hakları Merkezi ve Asya-Pasifik Avrupa Konseyi, Amerikan Devletler Teşkilatı ve Afrika Birliği gibi teşkilatlar örnek olarak verilebilir.⁶

Çalışmanın ilgi odağı kapsamında insan haklarının Afrika'daki hukuksal kaynakları ve bu hakların yasal korunması, takip eden satırlarda incelenmektedir.

3. Afrika'da İnsan Haklarının Hukuki Kaynakları

Söz konusu belgeler; Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi, Afrika'daki Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen 1969 Sözleşmesi, Çocuk Hakları ve Refahı Afrika Sözleşmesi, Afrikalı Gençlik Sözleşmesi ile Afrika

2 Halil Kalabalık, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 2016, s. 6-12.

3 Age, s. 33.

4 Yapılageliş kavramı için bakınız Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, s. 104-113.

5 Halil Kalabalık, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 2016, s. 32-126.

6 T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Uluslararası Kuruluşlar, Örgütler, Alt Birim ve Kuruluşları Listesi", Kasım 2014, <http://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/uluslararasi-kuruluslar-kasim-2014.pdf>; erişim: 03.07.2018.

İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'ne ek protokoller olan Kadın Hakları Protokolü ve 2019 Mayıs ayı itibariyle henüz onaylanmayı bekleyen Yaşlı Hakları Protokolüdür.⁷

Şekil 1, peşinen söylemek gerekirse Afrika'da İnsan Haklarının Hukuki Düzeyde Korunmasında Hukuki Kaynakları ve Hukuki Mekanizmaları göstermektedir. Takip eden satırlarda hukuki kaynaklar ve hukuki mekanizmalara ilişkin açıklamalara ve analizlere yer verilmektedir.

Şekil 1: Afrika'da insan haklarının hukuki düzeyde korunması

3.1. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi

Kenya Nairobi'de 01 Haziran 1981 tarihinde Afrika Devlet ve Hükümet Başkanlarının 18. toplantısında kabul edilen sözleşme, 21 Ekim 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁸

7 African Union, "OAU/AU Treaties, Conventions, Protocols & Charters", 2018, <https://au.int/en/treaties>, erişim: 04.07.2018.

8 African Union, "African Charters on Human and People's Rights", 1986, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 07.07.2018.

Sözleşmenin tarafı olan ülkeler Afrika Birliği üyesi ülkelerdir. Bunlar; Angola, Benin, Botswana, Burkina Faso, Burundi, Cezayir, Cibuti, Çad, Ekvator Ginesi, Eritre, Etiyopya, Fildişi Sahili, Gabon, Gambia, Gana, Gine Bissau, Gine, Güney Afrika, Güney Sudan, Kamerun, Kenya, Komorlar Birliği, Kongo Cumhuriyeti, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Lesotho, Liberya, Libya, Madagaskar, Malavi, Mali, Mauritius (Moritus), Mısır, Moritanya, Mozambik, Namibya, Nijer, Nijerya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Ruanda, Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti, Sao Tome ve Principe, Senegal, Seyşeller, Sierra Leone, Somali, Sudan, Svaziland (Esvatini), Tanzanya, Togo, Tunus, Uganda, Yeşil Burun, Zambiya ve Zimbabve'dir.⁹

Toplam 68 maddeden oluşan Sözleşme; a) Haklar ve Görevler, b) Koruma Önlemleri ve c) Genel Hükümler olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır.¹⁰

29 Maddeden oluşan birinci bölüm yani Haklar ve Görevler bölümü, İnsan ve Halkların Hakları ve Görevler olmak üzere iki alt başlığa ayrılmaktadır. İlk 19 madde insanların bireysel olarak haklarına vurgu yaparken, diğer 5 madde başta yabancı sömürsüne karşı olmak üzere halkların haklarına vurgu yapmaktadır. İlk bölümün geri kalan 5 maddesi ise ödevlere ilişkin olup bunun son 3 maddesi doğrudan görevler alt başlığı altında bireylere ilişkin görevleri düzenlemektedir. İlk bölümde bir bütün olarak aşağıda belirtilen hak ve ödevlere değinilmiştir.¹¹

- Mevcut sözleşmeye taraf Afrika Birliği üye ülkelerinin bu sözleşmede belirtilen hakları, görevleri ve özgürlükleri tanıyacağını ve bunları korumak için gerekli yasal veya diğer tedbirlerin üstleneceğini (Madde 1),
- Herhangi ırk, etnik grup, renk, cinsiyet, dil, din, politik veya herhangi diğer düşünce farkı, ulusal veya sosyal menşe, miras, doğum veya herhangi diğer statü farkı olmaksızın tüm bireylerin haklara ve özgürlüklere sahip olduğunu ve bunların yasal düzenlemelerle garanti altına alınacağını (Madde 2),
- Herkesin kanun önünde eşit olduğunu ve herkesin eşit hukuki koruma hakkına sahip olduğunu (Madde 3),
- İnsan haklarının dokunulmaz olduğunu, yaşam ve kişilik haklarına saygı gösterilmesi gerektiğini, bu hakların keyfi ihlal edilemeyeceğini (Madde 4),
- İnsan olmaktan kaynaklanan onura saygı hakkına sahip olduğu, tüm sömürü ve küçük düşürücü davranış biçimlerinin özellikle de kölelik, köle ticareti, işkence, gaddarlık, insan dışı veya alçaltıcı ceza ve muamelelerin yasaklanmasını (Madde 5),

9 African Union, "Member State Profiles", 2018, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 08.07.2018.

10 African Union, "African Charters on Human and People's Rights", 1986, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 07.07.2018.

11 Age.

- Keyfi tutuklama veya alıkoymaların önlenmesini (Madde 6),
- Hak ihlali karşısında ülkedeki yetkili organlara müracaat etme hakkının sağlanması, ispatlanıncaya kadar herkesin masum olduğunu, savunma hakkına sahip olunması ve makul bir sürede yargılama hakkının sağlanmasını, suçun şahsi olduğunu ve geçmişe işletilemeyeceğini (Madde 7),
- Din ve vicdan özgürlüğü ile ibadet özgürlüğünün garanti altına alınmasını (Madde 8),
- Bilgi edinme hakkına sahip olunması gerektiğini, fikir ve kanaatleri yayma hürriyetine sahip olduğunu (Madde 9),
- Kanuna uyulduğu sürece dernek kurma hakkına sahip olduğunu ve kimsenin zorla derneklere üye olmaya zorlanamayacağını (Madde 10),
- Kanunlara uygun olduğu sürece toplantı ve bir araya gelme hakkına sahip olunması gerektiğini (Madde 11),
- Seyahat özgürlüğünü (Madde 12),
- Doğrudan veya dolaylı olarak ülke yönetimine iştirak edebilme ve kamu haklarından eşit bir şekilde yararlanabilme hakkına sahip olunması gerektiğini (Madde 13),
- Bu hakların ancak kamu menfaatleri doğrultusunda kanunla kısıtlanabileceğini (Madde 14),
- Eşit şartlarda çalışma hakkı ve eşit işe eşit ücret hakkına sahip olunması gerektiğini (Madde 15),
- Kişilerin fiziksel ve akıl sağlığının korunmasını ve bunun için gerekli tıbbi tedbirlerin alınmasını (Madde 16),
- Eğitim hakkı, her topluluğun kendi kültürel yaşantısına katılım hakkı ile manevi ve geleneksel değerlerin korunması ve desteklenmesi için gerekli tedbirlerin devlet tarafından alınmasını, (Madde 17),
- Ailenin toplumun yapı taşı olduğunu, bu nedenle fiziksel ve moral sağlığı için gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini, kadın ayrımcılığının önlenmesi ile kadın ve çocuk haklarının korunmasının sağlanması gerektiğini (Madde 18),
- Tüm halkların eşit olduğu, aynı saygıyı hak ettiği ve aynı haklara sahip olması gerektiğini, insanların diğer insanları boyunduruk altına almasının hiçbir gerekçesinin olamayacağını (Madde 19),
- Tüm halkların kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğu, kolonileştirilemeyeceği ve baskı altına alınamayacağı, bu şekilde olanların bağlarından kopma hakkına sahip olduğunu, ister politik isterse ekonomik ve kültürel

olsun yabancı hâkimiyetine karşı özgürlük mücadelesi verenlerin Sözleşmeye taraf devletlerin desteğini talep edebileceğini (Madde 20),

- Bütün halkların kendi zenginlik ve doğal kaynaklarını işletme hakkına sahip olduğunu, yağma halinde, meşru kurtarma hakkına ve adil tazminat hakkına sahip olunduğunu, uluslararası monopollere karşı gerekli önlemlerin alınması gerektiğini (Madde 21),
- Ortak insanlık mirasından eşit yararlanılması kapsamında tüm halkların ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma hakkına sahip olduğunu (Madde 22),
- Tüm halkların Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve Afrika Birliği Örgütü'nce yeniden teyit edilen dayanışma ve dostça ilişkiler ile ulusal ve uluslararası barış ve güvenlik hakkına sahip olduğunu, bu çerçevede iltica hakkının iltica edenin ülkesine veya Sözleşmeye taraf diğer ülkeye karşı huzur bozucu ve yıkıcı yahut terörist eylemler için kullanılmayacağını taraf devletler tarafından garanti edilmesini (Madde 23),
- Tüm halkların kendi kalkınmalarına katkı sağlayan genel hoşnutluk ortamına sahip olma haklarının bulunduğunu (Madde 24),
- Sözleşmeye taraf ülkelerin haklara ve özgürlüklere saygıyı eğitim, öğretim ve yayınlar aracılığıyla destekleme görevini üstlenmesini ve bu özgürlük ve hakların anlaşıldığını gözetlemesini (Madde 25),
- Sözleşmeye taraf ülkelerin, mevcut sözleşme ile garanti edilen hakların ve özgürlüklerin destelenmesiyle görevli ulusal kuruluşların kurulması, geliştirilmesi ve Mahkeme bağımsızlığının garanti edilmesini sağlama yükümlüğünün bulunmasını (Madde 26) içermektedir.¹²

Sözleşmenin 27, 28 ve 29. maddeleri ise bireylere sorumluluklar yüklemektedir. Bunlar;

- Her bir bireyin ailesine, toplumuna, devlete, diğer yasal topluluklara ve uluslararası topluluğa karşı görevlerinin olduğu, hak ve özgürlüklerin diğer insanların hakları, kolektif güvenlik, manevi değerler ve ortak yarar gözetilerek kullanılabilmesi (Madde 27),
- Ayrımcılık yapılmaksızın herkesin kardeşine karşı saygı yükümlüğünün olduğu, karşılıklı saygı ve hoşgörünün güçlendirilmesi, korunması ve desteklenmesini amaçlayan ilişkilerin sürdürülmesi gerektiği (Madde 28),

¹² African Union, "African Charters on Human and People's Rights", 1986, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 07.07.2018.

- Aile ile uyumlu ilişkiler ve aileye bağlılık, ana-babaya saygı, fiziksel ve entelektüel kapasitenin ulusun hizmetine koşulması, sosyal ve ulusal dayanışmanın özellikle de tehdit altında iken güçlendirilmesi, ulusal bağımsızlığın ve bölgesel bütünlüğün korunması ve kanunlar çerçevesinde ülkenin savunulması, toplumun menfaatleri için verginin ödenmesi, pozitif Afrika kültürü değerlerini, hoşgörü ruhunu ve moral değerleri korumak ve güçlendirmek ve Afrika Birliği'nin iyiliği için kişinin yeteneklerini sergilemesi gerektiği (Madde 29) hususları yer almaktadır.¹³

Sözleşmenin 30. Maddesinden sonraki maddeler yani İkinci Bölüm (Koruma Önlemleri) ve Üçüncü Bölüm (Genel Hükümler) ise bu hakların korunması ile ilgili olarak kurulan Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu'na ayrılmıştır. Komisyon ile ilgili bilgilere makalenin *Afrika'da İnsan Haklarının Korunması* başlığı altında yer verilecektir.

3.2. Afrika'daki Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen 1969 Sözleşmesi

10 Eylül 1969'da, Etiyopya'nın Addis Ababa kentinde, Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu'nun Altıncı Olağan Oturumunda kabul edilen Afrika'daki Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen 1969 Sözleşmesi, 20 Haziran 1974 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁴

Sözleşme 11 maddelik bir önsöz haricinde toplam 15 maddeden oluşmaktadır.¹⁵

Sözleşmede mülteci kavramının tanımı (Madde 1), mültecilere sığınma hakkı (Madde 2), mültecilerin gerek ev sahibi ülkede gerekse Afrika Birliği üye ülkelerine karşı yıkıcı faaliyetlerden uzak durması gerektiği (Madde 3), mültecilere karşı ırk, din, milliyet vb. hususlarda herhangi bir ayrımcılık yapılmayacağı (Madde 4), geri dönüşlere saygı duyulacağı ancak hiçbir mültecinin zorla ülkesine gönderilmeyeceği (Madde 5), mültecilere ev sahibi ülke dışında seyahat edebilmeleri için Birleşmiş Milletlere ait düzenlemelere uygun olmak kaydıyla seyahat belgesi çıkarılacağı (Madde 6), ulusal yetkililerin Afrika Birliği örgütü ile işbirliği halinde olması gerektiği (Madde 7), Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ile işbirliği yapılması gerektiği (Madde 8), anlaşmazlıkların çözümünde Afrika Birliği Örgütü Arabuluculuk, Uzlaştırma ve Hakemlik Komisyonu'na başvurulacağı, Sözleşmenin Afrika Birliği Örgütü'ne üye tüm devletlerin imzasına açık olacağı

13 African Union, "African Charters on Human and People's Rights", 1986, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 07.07.2018.

14 African Union, "OAU/AU Treaties, Conventions, Protocols & Charters", 2018, <https://au.int/en/treaties>, erişim: 04.07.2018.

15 African Union, "OAU Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa", 1974, <https://au.int/en/treaties/oau-convention-governing-specific-aspects-refugee-problems-africa>, erişim: 11.07.2018.

(Madde 10), Afrika Birliği Örgütü'ne üye devletlerin üçte birinin onay belgelerini teslim etmesi durumunda Sözleşmenin yürürlüğe gireceği (Madde 11), Sözleşme-
de üye devletlerin en az üçte ikisinin kabul etmesi koşuluyla değişiklik yapılabileceği (Madde 12), üye devletin yazılı bir bildirimle Sözleşme koşullarını feshedebileceği (Madde 13), Sözleşme'nin Birleşmiş Milletler Antlaşması'na uygun olarak kayda geçirilmesi için Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine gönderileceği (Madde 14) ve Sözleşmeyi imzalayan ülkelerin listesi (Madde 15) yer almaktadır.¹⁶

3.3. Çocuk Hakları ve Refahı Afrika Sözleşmesi¹⁷

Sözleşme, 01 Temmuz 1990 tarihinde Afrika Birliği Teşkilatı Genel Kurulu'nda kabul edilmiş ve 29 Kasım 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁸

Sözleşme, 2 kısımda 4 bölümden ve toplamda 48 maddeden oluşmaktadır. 1. Kısımda 1. Bölüm, 2. Kısımda ise 2., 3. ve 4. Bölümler yer almaktadır. 1. Bölüm Çocuk Hakları ve Refahı ile ilgili 31 madde, 2. Bölüm Çocuk Hakları ve Refahı Komitesi'nin Kuruluşu ve Organizasyonu ile ilgili 10 madde, 3. Bölüm Komite'nin Görev ve Prosedürleri ile ilgili 4 madde, 4. Bölüm ise Çeşitli Hükümler başlığı altında 3 madde içermektedir.¹⁹

Çocuk Hakları ve Refahının yer aldığı ilk 31 maddeye bakıldığında;

- Sözleşme ile uyumlu olmayan gelenek, görenek, kültürel ve dini uygulamalara iltifat edilmeyeceği ve Sözleşmede belirtilen hakların korunması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılacağı (Madde 1),
- 18 yaş altının çocuk olarak tanımlandığı (Madde 2),
- Irk, renk, cinsiyet ve milliyet gibi herhangi bir ayırım olmaksızın tüm çocukların özgürlük ve haklardan yararlanma hakkına sahip olduğu (Madde 3),
- Çocukların en iyi menfaatlerinin idari ve yasal süreçlerde gözetilmesi gerektiği (Madde 4),
- Çocukların yaşama hakkına sahip olduğu (Madde 5),
- Her çocuğun bir isim sahibi olma ve vatandaşlık hakkına sahip olduğu (Madde 6),
- Çocukların ifade özgürlüğüne sahip olduğu (Madde 7),

¹⁶ Age.

¹⁷ Bu bağlamda benzer bir sözleşme olan Afrikalı Gençlik Sözleşmesi için bkz. Africa Union, "African Youth Charter", 2009, <https://au.int/en/treaties/african-youth-charter>, erişim: 14.07.2018.

¹⁸ African Union, "African Charter on the Rights and Welfare of the Child", 1999, https://au.int/sites/default/files/treaties/7773-treaty-0014_-_african_charter_on_the_rights_and_welfare_of_the_child_e.pdf, erişim:14.07.2018.

¹⁹ Age.

- Örgütlenme özgürlüğü (Madde 8),
- Çocukların düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahip olduğu (Madde 9),
- Mahremiyetin korunması (Madde 10),
- Eğitim hakkı (Madde 11),
- Oyun hakkı, kültürel ve sanatsal faaliyetlere katılma hakkı (Madde 12),
- Fiziksel veya zihinsel engelli çocuklara özel koruma (Madde 13),
- Fiziksel, ruhsal ve akıl sağlığı hakkı, iyi beslenme, temiz suya erişim ve sağlık bakımı hakkı (Madde 14),
- Çocuk işçiliğinin ve her türlü sömürünün önlenmesi (Madde 15),
- Çocukların her türlü işkence, eziyet ve insanlık dışı muameleden korunması (Madde 16),
- Suçlu çocukların özel muamele görmesi (Madde 17)
- Toplumun temeli olan ailenin korunması (Madde 18),
- Ana-baba ile yaşama hakkı, kanunlar daha iyisinin öyle olduğunu düşünmediğı sürece çocukların ailelerinden uzaklaştırılmaması (Madde 19),
- Ebeveynler tarafından çocuklar için en iyi olanın gerçekleştirilmesinin gözetilmesi (Madde 20),
- Çocuk evliliğı gibi zararlı sosyal ve kültürel etkilerden çocukların korunması (Madde 21),
- Çocukların askere alınması yasağı ve doğrudan savaşı/silahlı çatışmalara gönderilmesi yasağı (Madde 22),
- Mülteci çocukların uygun koruma ve insani yardım alması gerektiğı (Madde 23),
- Hukuka uygun evlat edinme (Madde 24),
- Ana babalarından ayrılan çocukların özel korumaya alınması ve tekrar ailelerine kavuşmaları için gerekli tüm önlemlerin alınması (Madde 25),
- İrkçilik veya etnik yahut dini her türlü ayrımcılığa karşı koruma (Madde 26),
- Çocukların cinsel sömürüden korunması (Madde 27),
- Çocukların uyuşturucu ve psicotropik maddelerin yasadışı kullanımından uzak tutulması (Madde 28),
- Herhangi bir amaçla çocukların kaçırılması, satışı ve ticaretinin önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması (Madde 29),
- Bebek yahut küçük çocuk sahibi tutuklu annelere özel muamele gösterilmesi (Madde 30),

- Çocukların ailelerine, büyüklerine, topluma ve Afrika'nın kültürel değerlerine karşı sorumluluklarının olduğu (Madde 31), Sözleşme ile kayıt altına alınmıştır.²⁰

Sözleşme'nin geri kalan maddeleri Çocuk Hakları ve Refahı Komitesi ile ilgili olup Afrika'da İnsan Haklarının Hukuki Düzeyde Korunması ile ilgili kısımda incelenecektir.

3.4. Kadın Hakları Protokolü

32 maddeden oluşan Protokol, 01 Temmuz 2003 tarihinde, Birliğin 2. Olağan Toplantısında kabul edilmiş ve 25 Kasım 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²¹ Protokolün dayanağını Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nin 66. maddesinde "ihtiyaç halinde özel protokol ve anlaşmaların yapılabileceğinin" belirtilmesine ilişkin ifade oluşturmaktadır.²²

Protokolde kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi (Madde 2), kadının insan olmasından kaynaklanan onuruna saygı (Madde 3), yaşama, vücut bütünlüğü ve güvenlik hakkı (Madde 4), kadın sünneti gibi kadınların genital organlarına karşı her türlü zarar verici uygulamaların ortadan kaldırılması (Madde 5), 18 yaş sınırı ve resmi nikâh başta olmak üzere evlilikle ilgili düzenlemeler (Madde 6), boşanma ve evliliğin son bulmasının kanuni düzenlemeye tabi tutulması ve bu çerçevede kadın haklarının korunması (Madde 7), adalete erişim ve kanun önünde eşit koruma hakkına sahip olma (Madde 8), politik yaşama katılma hakkı (Madde 9), kadınların barışçı bir şekilde yaşama hakkına sahip olması (Madde 10), silahlı çatışmalardan kadınların korunması (Madde 11), eğitim-öğretim hakkı (Madde 12), ekonomik ve sosyal refah hakkı (Madde 13), aile planlama ve üreme sağlığı başta olmak üzere kadın sağlığı hakkı (Madde 14), temiz su ve sağlıklı beslenme hakkı (Madde 15), konut hakkı ve sağlıklı yaşam koşullarına erişim hakkı (Madde 16), kültürel yaşama katılım hakkı (Madde 17), sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakkı (Madde 18), kadınlara sürdürülebilir gelişim hakkı (Madde 19), dulların korunması (Madde 20), miras hakkı (Madde 21), yaşlı kadınlara özel koruma (Madde 22), engelli kadınlara özel koruma (Madde 23), fakir, tutuklu yahut hamile veya emziren kadınlar gibi sıkıntı halindeki kadınlara özel

20 African Union, "African Charter on the Rights and Welfare of the Child", 1999. https://au.int/sites/default/files/treaties/7773-treaty-0014_-_african_charter_on_the_rights_and_welfare_of_the_child_e.pdf, erişim:14.07.2018.

21 African Union, "Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa", 2005, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-rights-women-africa>, erişim:15.07.2018.

22 Age.

koruma hakkı (Madde 24), kadın haklarına karşı gerekli yargısal ve idari tedbirlerin alınması (Madde 25) hususları yer almaktadır.²³

Protokolün 32. maddesi gereğince uygulamadan kaynaklanan yorum farklılıkları ile ilgili hususları, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi kuruluncaya kadar Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu yetkili kılınmıştır.²⁴

3.5. Yaşlı Hakları Protokolü

Protokol, 31 Ocak 2016 tarihinde Birliğin 26. Olağan Toplantısında kabul edilmiş olup, 2019 Mayıs ayı itibariyle henüz onaylanmamıştır/yürürlüğe girmemiştir. 32 maddeden oluşan Protokolün dayanağını Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nin 66. maddesinde "ihtiyaç halinde özel protokol ve anlaşmaların yapılabileceğinin" belirtilmesine ilişkin ifade oluşturmaktadır.²⁵

Protokolde yaşlılara karşı ayrımcılığın önlenmesi (Madde 3), adalete erişim ve kanun önünde eşit haklara sahip olma (Madde 4), yaşlıların kendi yaşam ve seçimlerine yönelik karar alma hakkına sahip olmaları (Madde 5), istihdamda ayrımcılığın önlenmesi (Madde 6), sosyal koruma hakkı (Madde 7), istismardan ve büyüclük ithamı gibi zararlı geleneksel uygulamalardan korunma hakkı (Madde 8), yaşlı kadınların korunması (Madde 9), bakım ve destek hakkı (Madde 10), evde bakım hakkı (Madde 11), yetim yahut savunmasız çocukların bakımını üstlenen yaşlıların desteklenmesi (Madde 12), engelli yaşlıların korunması (Madde 13), çatışma ve felaket durumundaki yaşlıların korunması (Madde 14), sağlık hizmetlerine erişim hakkı (Madde 15), eğitim ve bilgi iletişim teknolojilerine ilişkin becerilerin kazandırılması (Madde 16), boş zaman aktivitelerine ve programlara katılım hakkı (Madde 17), toplu taşıma gibi hizmetlerde yaşlılara öncelik ve hizmetlere erişim hakkı (Madde 18), gençlerde yaşlanma hakkında farkındalık oluşturarak yaşlılara karşı tolerans sahibi olmalarını sağlama (Madde 19) hususları yer almaktadır.²⁶

Protokolün 20. maddesi ise yaşlılara sorumluluk yüklemektedir. Bunlar; gençlere bilgi ve tecrübelerin aktarılması, kuşaklar arasında diyalog ve dayanışmanın

23 African Union, "Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa", 2005, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-rights-women-africa>, erişim:15.07.2018.

24 African Union, "Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa", 2005, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-rights-women-africa>, erişim:15.07.2018.

25 African Union, "Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Older Persons in Africa", 2016, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-rights-older-persons>, erişim:18.07.2018.

26 Age.

artırılmasına katkıda bulunma, arabuluculukta ve çatışma çözümünde rol alma görevleridir.²⁷

4. Afrika'da İnsan Haklarının Hukuki Düzeyde Korunmasına İlişkin Hukuki Mekanizmalar

Afrika'da İnsan Haklarının hukuki düzeyde korunması ile ilgili bazı organlar bulunmaktadır. Bunlar Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu, Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi, Afrika Birliği Adalet Mahkemesi ve hâlihazırda onaylanmayı ve imza sürecinin tamamlanmasını bekleyen Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesidir.

4.1. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu

Komisyon, 21 Ekim 1986 tarihinde yürürlüğe giren Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi çerçevesinde kurulmuştur. Sözleşme'nin 30. ve 68. maddeleri arasındaki maddeler, Komisyona ilişkin düzenlemeleri içermektedir. Komisyon, kişilik ve ehliyet olarak rüşünü ispat etmiş Afrikalı 11 kişiden oluşmaktadır ve söz konusu kişiler, seçilmesi önerilen isimler arasından Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulunca gizli oyla seçilir. Sözleşmeye üye her devlet en fazla 2 aday gösterebilir. Aynı devletin birden fazla vatandaşı Komisyona seçilemez. Komisyon üyeleri altı yıllık bir dönem için seçilir ve yeniden seçilmeleri mümkündür. Komisyon Başkan ve Başkan Yardımcısını 2 yıllığına seçer. Toplantı yeter sayısı 7'dir. Oyların eşit olması durumunda Başkanın oyu üstün gelir. Komisyon üyeleri diplomatik ayrıcalık ve dokunulmazlığa sahip olur. Komisyon üyelerinin harcırah ve ödemeleri Afrika Birliği Örgütünce karşılanır.²⁸

Sözleşme'nin 45. maddesi gereğince görevleri genel olarak aşağıdaki gibidir:

- İnsan ve halkların hakları alanında Afrika sorunları üzerine belge toplamak, inceleme ve araştırma yapmak, bilgileri yaymak, ilgili ulusal ve yerel kurumları teşvik etmek ve gerektiğinde hükümetlere görüş bildirmek ve onlardan istekte bulunmak,
- Afrika hükümetlerinin yasal mevzuatlarının benimsenmesine temel oluşturmak amacıyla, insan ve halkların haklarının ve ana özgürlüklerinin kullanılmasına ilişkin yasal sorunları çözmeye olanak veren ilke ve kuralların

27 African Union, "Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Older Persons in Africa", 2016, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples%E2%80%99-rights-rights-older-persons>, erişim: 18.07.2018.

28 African Union, "African Charters on Human and People's Rights", 1986, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 07.07.2018.

- formüle edilmesini ve hazırlanmasını sağlamak, hakların korunmasıyla ilgili olarak diğer Afrika ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmak,
- İlgili tarafların isteği üzerine sözleşmenin hükümlerini yorumlamak.²⁹

Komisyona, inceleme ve araştırmalarında gerekli tüm soruştırma yöntemlerini kullanabilir ve Afrika Birliği Örgütü Genel Sekreteri başta olmak üzere gerekli kişileri dinleyebilir. Sözleşmenin hükümlerinin ihlâl edilmesi durumunda, Sözleşmeye taraf devletlerden biri, sözleşmeye taraf diğer devleti, yazılı bir bildiriyle uyarabilir. Bu bildiri aynı zamanda Afrika Birliği Örgütü Genel Sekreterine ve Komisyona Başkanına gönderilir. Kendisine bildiri gönderilen devlet, bildiriye aldığı tarihten itibaren üç aylık süre içinde, bildiriye gönderen devlete sorunu aydınlatıcı açıklama ve yazılı beyanlarda bulunmak zorundadır. Bu açıklama, başvuru yolları hakkında bilgileri de içermelidir. Sorun, söz konusu süre içerisinde uzlaşma ile çözümlenmezse, taraflardan birinin Komisyona Başkanına ve Afrika Birliği Örgütü Genel Sekreterine yazılı müracaat etme hakkı vardır. Keza ilgili devlet; Komisyona Başkanına, Afrika Birliği Örgütü Genel Sekreterine ve diğer devlete sunulan bir bildiriyle, sorunu doğrudan doğruya Komisyona götürebilmektedir.³⁰

Komisyona, bütün iç başvuru yollarının tüketildiği sonucuna vardığında, kendisine sunulan davaya bakabilir. Komisyona, ilgili taraf devletlerden kendisine dava ile ilgili her türlü bilgi ve belgeyi vermesini isteyebilir. İlgili devletler, dava aşamasında, Komisyonda temsil edilirler ve yazılı yahut sözlü gözlemlerini sunarlar. Komisyona, davaya ilişkin olarak hazırladığı ayrıntılı raporu ve gerekli görmesi durumunda tavsiyelerini, ilgili devletler ile Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu'na bildirir. Komisyona raporlarını yayınlar; ancak Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulunca aksi kararlaştırılmamışsa alınan önlemler gizli tutulur. Komisyona gönderilen bireysel dilekçelerin, Komisyona üyelerinin basit çoğunluğuyla kabul edilebilmesi için bir takım özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bunlar; başvuru sahibinin kimliğini belirtmesi, Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi veya İnsan ve Halkların Hakları sözleşmesi ile bağdaşır olması, iç başvuru yollarını tüketmiş olması, makul bir süre içinde başvuru yapılmış olması, mükerrer olmaması yahut önceden çözümlenmiş nitelikte bir dava olmaması şartlarıdır.³¹

Her devlet, sözleşmede yer alan haklarla ilgili olarak gerçekleştirilen uygulamalara ve yasal düzenlemelere ilişkin iki yılda bir rapor düzenlemekle yükümlüdür.

29 Age.

30 African Union, "African Charters on Human and People's Rights", 1986, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 07.07.2018.

31 African Union, "African Charters on Human and People's Rights", 1986, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 07.07.2018.

Komisyon yılda en az bir kez toplanmak zorundadır. Zorunlu durumlarda ise her zaman toplanabilir. Sözleşmenin değiştirilmesi veya gözden geçirilmesi taraf devletlerin salt çoğunluğunun onayıyla gerçekleşir.³²

Tablo 1: Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonuna yapılan başvurular³³

Başvuru Sonucu	Adedi
Esastan Karar Verilen	97
Yetersiz Kovuşturma	17
Kabul Aşamasında Reddedilen Dosya	1
Süresiz Ertelenen	1
Kapatılan Dosya	2
Çekilen Başvuru	4
Geçici Önlemler	3
Uzlaşma	1
Kabul Edilemez Olarak Karar Verilenler	100
Takip Edilenler	15
Toplam	241

Tablodan da anlaşılacağı üzere toplam 241 başvurunun 100'ü Afrika Sözleşmesi'ne ve/veya başvuru prosedürüne uymadığı için kabul edilmeyen nitelikte olup, 97 başvuruda ise esastan karar verilmiştir.³⁴

4.2. Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesi

Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Sözleşmesi'nin 32. maddesi çerçevesinde kurulan Komite, çocuk hakları ve refahının korunması ve desteklenmesinden sorumludur.³⁵

32 African Union, "African Charters on Human and People's Rights", 1986, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 07.07.2018.

33 African Commission on Human and People's Rights, "Decisions on Communications", 2019, http://www.achpr.org/communications/decisions/?o=846&sort=_date, erişim: 21.05.2019.

34 Age.

35 African Union, "African Charter on the Rights and Welfare of the Child", 1999. https://au.int/sites/default/files/treaties/7773-treaty-0014_-_african_charter_on_the_rights_and_welfare_of_the_child_e.pdf, erişim:14.07.2018.

Komite, mesleğe yakışır özelliklere sahip 11 üyeden oluşur ve Komite'ye aynı devletten birden fazla üye seçilemez (Madde 33). Üyeler, Sözleşmeye taraf devletlerce belirlenen aday listesinden, Afrika Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulunca gizli oyla seçilir (Madde 34). Üyeler 5 yıllık bir dönem için seçilir ve yeniden seçilmeleri mümkün değildir. Bununla birlikte ilk seçimlerde belirlenen 4 üyenin görev süresi iki yıldır. Diğer 6 üyenin görev süresi ise dört yıldır (Madde 37). Toplantı yeter sayısı 7'dir. Oyların eşit olması durumunda Başkanın kararı sonucu belirler (Madde 8).³⁶

Komitenin görevi ise Sözleşme'nin 42. Maddesinde belirtilmiştir. Buna göre Komite, aşağıda belirtilen görevlerden sorumludur.

- Sözleşme'de belirtilen çocuk hakları ve refahı ile ilgili hakları korumak ve desteklemek, bu amaçla bilgi ve belge toplamak,
- toplantılar düzenlemek, ulusal ve yerel kurumlara görüş bildirmek ve onları teşvik etmek,
- Afrika'da çocuk hakları ve refahı ile ilgili ilke ve kuralları formüle etmek,
- Diğer Afrika örgütleri ve uluslararası örgütlerle işbirliği yapmak,
- Sözleşme ile koruma altına alınan çocuk haklarının korunmasını garanti etmek ve uygulamaları takip etmek,
- İlgili Afrika kurumlarının talebi üzerine Sözleşmenin hükümlerini yorumlamak (Madde 42).³⁷

Sözleşmeye taraf ülkeler, Afrika Birliği Örgütü Genel Sekreterliği aracılığıyla Komite'ye, Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden itibaren 2 yıllık, akabinde ise 3 yıllık ilerleme raporları sunmakla yükümlüdür (Madde 43).³⁸

Komite, herhangi bir kişi, grup, Afrika Birliği Örgütünce tanınan sivil toplum örgütü ve üye devlet ile iletişim kurabilir, ayrıca konuyla ilgili hususlarda Birleşmiş Milletlerle haberleşebilir (Madde 45). Komite, araştırmalarında herhangi bir uygun yöntemi kullanabilir ve taraf devletten bilgi talep edebilir. Faaliyetlerine ilişkin raporları ise 2 yılda bir Afrika Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu'na sunar (Madde 45).³⁹

³⁶ Age.

³⁷ African Union, "African Charter on the Rights and Welfare of the Child", 1999. https://au.int/sites/default/files/treaties/7773-treaty-0014_-_african_charter_on_the_rights_and_welfare_of_the_child_e.pdf, erişim:14.07.2018.

³⁸ African Union, "African Charter on the Rights and Welfare of the Child", 1999. https://au.int/sites/default/files/treaties/7773-treaty-0014_-_african_charter_on_the_rights_and_welfare_of_the_child_e.pdf, erişim:14.07.2018.

³⁹ African Union, "African Charter on the Rights and Welfare of the Child", 1999. https://au.int/sites/default/files/treaties/7773-treaty-0014_-_african_charter_on_the_rights_and_welfare_of_the_child_e.pdf, erişim:14.07.2018.

29 Kasım 1999 tarihinde yürürlüğe giren Komiteye yapılan başvuruların istatistiği, 21 Mayıs 2019 tarihi itibarıyla, aşağıdaki gibidir.

Tablo 2: Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesine yapılan başvurular⁴⁰

Başvuru Durumu	Adedi
Sonuçlandırılmış	6
Henüz Karara Bağlanmamış	1
Kabul Edilmemiş	3

Tablo 2'den de anlaşılacağı üzere Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesine yapılan toplam başvuru sayısı 10 olup, bunların 6'sı sonuçlandırılmış, 3'ü kabul edilmemiş, birinin incelemesi ise devam etmektedir.

4.3. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi

Mahkemenin hukuki dayanağını 10 Haziran 1998 tarihinde Burkina Faso'da kabul edilen ve 25 Ocak 2004 tarihinde yürürlüğe giren "Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesinin Kurulması Hakkında Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesine Yönelik Protokol" oluşturmaktadır. Protokol, Mahkeme'nin kuruluş ve görevlerine ilişkin 35 madde içermektedir.⁴¹

Mahkeme, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu'nun koruyucu görevini tamamlamak amacıyla kurulmuştur. Mahkemenin yargılama yetkisi, "Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi", "Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesinin Kurulması Hakkında Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesine Yönelik Protokol" ve ilgili devletler tarafından onaylanan İnsan Hakları belgeleri çerçevesindeki tüm konu ve ihtilafları kapsamaktadır. Mahkemenin kararları tavsiye edici ve uyuşmazlıkları karara bağlayıcı niteliktedir.⁴²

Mahkemede dava, Komisyonun başvurusu, Komisyona şikâyette bulunan devletin başvurusu, şikâyet edilen devletin başvurusu, vatandaşları insan hakları ihlaline maruz kalan ilgili devletin başvurusu ve Afrika Hükümetlerarası Örgütleri tarafından yapılan başvuru üzerine açılabilir. Bununla birlikte taraf devletlerden birinin davada menfaatinin olması durumunda, katılmak için

40 African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child, "Communications", 2019, <http://www.acerwc.org/communications/table-of-communications/>, erişim:21.05.2019.

41 African Union, "Protocol to the African Charter on Human And Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights", 2004, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-establishment-african-court-human-and>, erişim: 24.07.2018.

42 Age.

Mahkemeye talepte bulunabilir. Mahkeme, ilgili sivil toplum örgütlerinin Komisyon önünde gözlemci statüsüyle yer almasını uygun görebilir ve bireyler de Komisyon önünde doğrudan dava açabilir. Ancak Mahkemenin dilekçeleri kabul edebilmesi için ilgili üye ülkenin Protokolü onaylamış olması gerekmektedir. Davalar herkesin önünde açık olarak görülmektedir. Mahkeme, insan ve halkların hakları ile ilgili bir ihlale rastlarsa, tazminat ve diğer zararların karşılanmasına yahut geçici tedbirlerin alınmasına karar verebilir.⁴³

11 üyesi olan Mahkemenin kararları, “çoğunlukla” alınır ve davalar genellikle 7 hâkim önünde görülür. Kararlar bağlayıcı ve nihaidir; ancak yeni deliller ışığında kararlar yeniden gözden geçirilir. Mahkemenin kararı, davaya taraf devlete, Afrika Birliği Örgütü üye ülkelerine ve Komisyona bildirilir. Mahkeme kararlarının uygulanması, Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu adına Bakanlar Konseyi tarafından denetlenir. Mahkeme kararına uygun davranmayan devletler hakkında Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu'na yine Mahkeme tarafından raporlar sunulur.⁴⁴

4.4. Afrika Birliği Adalet Mahkemesi

Afrika Birliği anlaşmalarının yorumlanması ile ilgili ihtilafları karara bağlama yetkisiyle donatılmış olan ve Birliğin temel adalet organı olması amaçlanan Afrika Birliği Adalet Mahkemesi, yerini “Afrika Adalet ve İnsan Hakları Statüsü Hakkında Protokol” ile Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi'ne bırakmıştır.⁴⁵

4.5. Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi

“Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi Statüsüne İlişkin Protokol” ile hayata geçirilmeye çalışılan Mahkeme, Protokole ilişkin onay sürecini tamamlamayı beklemektedir. Protokol, 1 Temmuz 2008 tarihinde kabul edilmiş olup, 2019 Mayıs ayı itibarıyla, 55 Afrika Birliği üye ülkesi içerisinde, 32 ülke tarafından kabul edilmiş ancak henüz 7 ülke tarafından onaylanmıştır.⁴⁶

Protokolü kabul eden ülkeler; Angola, Benin, Burkina Faso, Cezayir, Çad, Fildişi Sahili, Gabon, Gambia, Gana, Gine Bissau, Gine, Güney Sudan, Kenya,

43 African Union, “Protocol to the African Charter on Human And Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights”, 2004, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-establishment-african-court-human-and>, erişim: 24.07.2018.

44 African Union, “Protocol to the African Charter on Human And Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights”, 2004, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-establishment-african-court-human-and>, erişim: 24.07.2018.

45 AfricanLII, “African Court on Human and People's Rights”, 2009, <https://africanlii.org/catalog/53>, erişim:23.07.2018.

46 African Union, “List of Countries Which Have Signed, Ratified/Acceded to the Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights”, 2019, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-sl-protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_3.pdf, erişim: 23.05.2019.

Komorlar, Kongo Cumhuriyeti, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Lesotho, Liberya, Libya, Madagaskar, Mali, Mozambik, Nijer, Nijerya, Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti, Sao Tome ve Principe, Senegal, Sierra Leone, Tanzanya, Togo, Tunus ve Zambiya'dır. Protokolü, yine Ocak 2018 itibariyle, kendi anayasal düzenlemeleri çerçevesinde kendi meclislerinde onaylayan ülkeler; Benin, Burkina Faso, Kongo, Libya, Liberya ve Mali'dir.⁴⁷

Protokol 3 bölüm ve 9 maddeden oluşmaktadır. Ayrıca 7 bölüm ve 60 maddeden oluşan bir eke sahiptir. Protokol metni, önceki mahkemelerin birleşmesi, geçiş hükümleri ve son hükümler olmak üzere 3 bölümden oluşmaktadır. Ek metin ise, genel hükümler, mahkeme teşkilatı, mahkemenin yeterliliği-yargı yetkisi, prosedür, tavsiye kararları, raporlama ve protokolda değişiklik prosedürleri bölümlerinden oluşmaktadır.⁴⁸

Onay bekleyen protokole göre Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi ile Afrika Birliği Adalet Mahkemesi'nin birleşmesinden oluşmaktadır (Madde 1 ve 2). Böyle bir Mahkemenin kurulmasını ise Afrika Birliği Kurucu Sözleşmesinde yer alan "Adalet Mahkemesi" ifadesine yapılan referans oluşturmaktadır (Madde 3).⁴⁹

Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesinin hâkimleri seçilinceye kadar Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi hâkimleri, görevlerine devam edecektir (Madde 4).⁵⁰

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesinde hali hazırda görülen davalar, Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesine ilişkin Protokolün yürürlüğe girmesiyle birlikte bu Mahkemeye devredilecektir (Madde 5). Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesinin kurulmasına ilişkin 1998 Protokolü, Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesine ilişkin Protokolün yürürlüğe girmesinden itibaren 1 yılı geçmemek üzere yürürlükte olmaya devam edecektir (Madde 7). Protokole taraf olan ülke, Protokole taraf olmayan bir ülke ile ihtilafı durumunda, davaları görmesi konusunda Mahkemenin yetkisini tanıyan bir deklarasyonda bulunabilir (Madde 8). Protokol, 15'inci üye devletin onaylamasından 30 gün sonra yürürlüğe girecektir (Madde 9).⁵¹

47 Age.

48 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

49 Age.

50 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

51 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

Afrika Birliği'nin temel yargı organı olması planlanan Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi, 16 hâkimden oluşmaktadır. Kıtanın batı bölgesinden dört, diğer coğrafi bölgelerinden ise üçer hâkim yer alacaktır (Protokol Eki Madde 3). Hâkimler gösterilen adaylar arasından Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu tarafından atanan Yönetim Konseyince seçilir. Her ülkenin iki aday gösterme hakkı vardır. 8 hâkim A Listesi olarak adlandırılan uluslararası hukuk alanındaki ehil kişilerden seçilir. Diğer 8 hâkim ise B listesi olarak adlandırılan insan hakları hukuku alanındaki ehil kişiler arasından 6 yıllık bir süre için seçilir. Hâkimlerin bir defaya mahsus olmak üzere yeniden seçilmeleri mümkündür. Ancak her bir bölümden dörder hâkim olmak üzere birinci seçimde seçilen toplam 8 hâkimin görev süresi dört yıl sonra sona erer (Protokol Eki Madde 5, 6, 7 ve 8).⁵²

Mahkeme, 2 bölümden oluşur: 8 hâkimden oluşan Genel İşler Bölümü ve yine 8 hâkimden oluşan İnsan Hakları Bölümü. İnsan Hakları Bölümü, insan ve halkların hakları ile ilgili tüm davalara bakarken, Genel İşler Bölümü insan ve halkların hakları dışındaki davalara bakmakla yükümlüdür (Protokol Eki Madde 17). Ancak gerekli olması durumunda davanın özelliğine göre tüm Mahkeme, görüş için bir araya gelebilir (Protokol Eki Madde 18). 27 Temmuz 2014 tarihinde kabul edilen "Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi Statüsüne İlişkin Protokolde Değişiklik Yapılmasına Dair Protokol "ile de Mahkeme; Genel İşler Bölümü, İnsan ve Halkların Hakları Bölümü ve Uluslararası Ceza Hukuku Bölümü olmak üzere yeniden organize edilmiştir. Yeni bölüm olan Uluslararası Ceza Hukuku Bölümünün kapsamına soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları, hükümetlerin anayasa dışı değiştirilmesi suçu, insan ticareti, kara para aklama, uyuşturucu ticareti, saldırganlık suçu, doğal kaynakların yasadışı kullanımı, tehlikeli atıkların ticareti, paralı askerlik, korsanlık ve terörizm ve yozlaşma girmektedir. Ancak bu son Protokol, Haziran 2017 itibarıyla, 54 üyesi olan Afrika Birliği Örgütü'nün henüz 9 üyesi (Benin, Çad, Kongo, Gana, Gine Bissau, Kenya, Moritanya, Sierra Leone ve Sao Tome ve Principe) tarafından kabul edilmiştir-ama henüz hiçbir ülke tarafından onaylanmamıştır. Bu nedenle bu çalışmada ana Protokol olan "Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi Statüsüne İlişkin Protokol" incelenmiştir.⁵³

Her bölümün bir veya birkaç daireden oluşabilir. Dairelerin oluşması Mahkeme kurallarına göre gerçekleşir. Herhangi bir bölüm veya daire tarafından verilen karar, Mahkeme kararı olarak kabul edilir (Protokol Eki Madde 19). Genel İşler

52 Age.

53 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

Bölümü ile İnsan ve Halkların Hakları Bölümü görüşmeleri için yeterli çoğunluk 5 hâkimken, Tüm Mahkeme için bu sayı 9'dur (Protokol Eki Madde 21). Mahkeme Başkanı ve Yardımcısı, 3 yıllığına üyeler arasından seçilir ve bir kez daha seçilmelerine engel yoktur (Protokol Eki Madde 22).⁵⁴

Mahkemenin yargı yetkisini;

- Afrika Birliği Kurucu Anlaşmasının uygulanması ve yorumlanması ile ilgili hususlar,
- Afrika Birliği Örgütü bünyesinde kabul edilen Birlik Anlaşmaları ve bunlara bağlı hukuki düzenlemelerin yorumlanması, uygulanması ve geçerliliğe ilişkin hususlar,
- Afrika Şartı, Çocuk Hakları ve Refahı Afrika Sözleşmesi, Kadın Hakları Protokolü ile insan ve halkların haklarına ilişkin tüm yasal metinlerin yorumlanması ve uygulanması ile ilgili hususlar,
- Uluslararası hukukla ilgili sorunlar,
- Afrika Birliği organlarının sözleşme, karar, yönetmelik ve yönergelerine ilişkin hususlar,
- Mahkemenin yargılamasını kabul etmiş üye ülkeler veya üye ülkeler ile Afrika Birliği arasındaki ihtilaflar,
- Taraf devlete veya Afrika Birliğine yüklenen sorumlulukların ihlali,
- Uluslararası yükümlülüğün ihlali durumunda bunun onarılması ve tazmini ile ilgili hususlar oluşturmaktadır (Protokol Eki Madde 28).⁵⁵

Mevcut Protokole taraf devletler, Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu, Parlamento, Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu tarafından yetkilendirilen Afrika Birliği'nin herhangi bir kuruluşu ve "Afrika Birliği'nin Personel Kuralları ve Düzenlemelerinde" belirtilen sınırlama ve ihtilaflar çerçevesinde temyiz üzerine Birliğin personeli, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu, Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesi, Afrika Birliği tarafından akredite edilen Afrika Uluslararası Örgütleri, Afrika Ulusal İnsan Hakları Enstitüleri ve belirli koşullar çerçevesinde bireyler ve sivil toplum örgütleri de Mahkemeye dava açabilir. Ancak Mahkemenin, Afrika Birliği'nin üyesi olmayan ülkelere ve Birlik üyesi olup da Protokolü imzalamayan üye devletlerin ihtilaflarına karşı yargı yetkisi

54 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

55 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

yoktur (Madde 29 ve 30). Uyuşmazlıkların çözümünde Mahkemenin hukuk kaynaklarını; Afrika Birliği Kurucu Yasası, çekişen taraflar tarafından imzalanmış genel veya özel uluslararası anlaşmalar, kanun gibi muamele gören uluslararası örf ve adetler, Afrika Birliği'nin yönetmelik ve yönerge gibi tüm düzenleyici işlemleri ile yargı kararları ve doktrinler oluşturmaktadır (Madde 31). Mahkeme'nin Genel İşler Bölümüne başvuru ise kayıt memuruna yapılan yazılı bir dilekçe ile olur. Kayıt memuru başvuruyu hemen ilgili taraflara, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyon Başkanına, tüm üye devletlere ve gerekli ise Afrika Birliği'nin organlarına bildirir (Madde 33).⁵⁶

Mahkeme'nin İnsan Hakları Bölümüne başvuru, yine kayıt memuruna verilen bir yazılı dilekçe ile başlar. Kayıt memuru durumu tüm taraflara ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyon Başkanına derhal bildirir (Madde 34). Mahkemenin kararları aksi kararlaştırılmadıkça aleni okunur. Kararlar çoğunlukla alınır, oyların eşit olması durumunda Mahkeme Başkanının oyu belirleyicidir. Mahkeme kovuşturmayı tamamladıktan sonra, 90 gün içerisinde gerekçeli kararını verir. Karşı oy varsa bunlar da kararda yer alır (Madde 39, 42, 43 ve 44).⁵⁷

Mahkeme, insan hakları ihlali tespit ettiğinde, durumun telafisi için tazminat da dâhil olmak üzere uygun önlemleri emreder. Mahkemenin kararları bağlayıcıdır. Mahkemenin kararlarına uyulmadığı takdirde durum, Mahkeme tarafından Afrika Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu'na iletilir ve Kurul tarafından gerekli önlemler alınarak yaptırımlar uygulanabilir (Madde 45 ve 46).⁵⁸

Kararların gözden geçirilmesi ancak yeni delillerin ortaya çıkması durumunda söz konusu olabilir. Bu durumda kararı gözden geçirme, 6 hafta içinde yeni deliller ışığında yapılır. Ancak her hâlükârda karar gözden geçirme başvurusu 10 yıllık bir zamanaşımı süresine tabidir (Madde 48).⁵⁹

Davadaki kararlar menfaatleri etkilenebilecek olan devletler veya Afrika Birliği kuruluşları, Mahkemede görülen davaya müdahil olabilir (Madde 49). Afrika Birliği Kurucu Yasasının yorumlanmasıyla ilgili bir ihtilafta ise müracaat eden

56 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

57 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

58 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

59 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

devletin başvurusunu kayıt memuru, tüm üye ülkelere ve Birleşmiş Milletlerin organlarına bildirmekle yükümlüdür. Böyle bir durumda herhangi bir devlet, davaya müdahil olabilir ve Mahkeme, mevcut hâkim sayısının en az üçte ikisinin varlığıyla en az 2 nitelikli oyla karar alabilir (Madde 50). Diğer anlaşmalara ilişkin ihtilaflarda ise müracaat eden devletin başvurusu, anlaşmaya taraf diğer devletlerin tümüne ve Afrika Birliği kuruluşlarına kayıt memurunca gönderilir (Madde 51). Mahkeme masrafları aksi kararlaştırılmadıkça taraflarca karşılanır (Madde 52).⁶⁰

Mahkeme, Afrika Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu, Parlamento, Yürütme Konseyi, Barış ve Güvenlik Konseyi, Ekonomik, Sosyal ve Kültür Konseyi, Finansal Kurumlar ve Afrika Birliği'nin diğer kuruluşlarına bunların talebi üzerine yasal konularda tavsiye kararı verebilir. Ancak bu talepler, Afrika Komisyonu ve Afrika Komitesi önünde bekleyen uygulamalara ilişkin olamaz (Madde 53). Mahkeme tavsiye kararlarını, Komisyon Başkanına, üye devletlere ve doğrudan ilgili diğer uluslararası kuruluşlara bildirir (Madde 55). Mahkeme çekişmeli davalarda emsal tavsiye karar uygulamasına başvurabilir (Madde 56).⁶¹

Mahkeme, Afrika Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Kuruluna yıllık rapor sunmak zorundadır. Bu raporda özellikle, Mahkeme kararına aykırı hareket eden ilgili devlet uygulamaları bildirilir (Madde 57).⁶²

Mevcut protokol, herhangi bir devletin yazılı talebi üzerine değiştirilebilir. Bu durumda komisyona sunulan dilekçeler, komisyon tarafından 30 gün içinde üye ülkelere gönderilir. Afrika Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu bu durumda basit çoğunlukla karar alabilir (Madde 58). Değişiklikler, her bir devlet için Komisyon Başkanının değişiklik kabulünü bildirdiği tarihten 30 gün sonra yürürlüğe girer (Madde 60).⁶³

60 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

61 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

62 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

63 African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.

Tablo 3: Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesine yapılan başvurular⁶⁴

Başvuru Kanalı	Sayısı	Başvuru Durumu	Sayısı
Bireysel Başvuru	187	Sonuçlandırılan Başvuru	52
Sivil Toplum Örgütü Başvurusu	12	Banjul Komisyonuna Gönderilen Başvuru	4
Banjul Komisyonu Başvurusu	3	Henüz Sonuçlandırılmamış Başvuru	146
Banjul Komisyonuna Gönderilen Başvuru	4		
Toplam	202	Toplam	202

Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2019 Mayıs ayı itibariyle henüz hayata geçmemiş olmasından dolayı, davalar Afrika İnsan ve Halkaların Hakları Mahkemesinde görülmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere toplam alınan başvuru sayısı 202 olup, bunların 187'si bireysel, 12'si sivil toplum örgütleri tarafından, 3'ü ise Banjul Komisyonu yani Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu kısaca Afrika Komisyonu tarafından yapılan başvurulardan oluşmaktadır. Banjul Komisyonuna gönderilen dosya sayısı ise 4'tür. Mahkeme tarafından 52 başvuru, Mart 2019 itibariyle sonuçlandırılmıştır.

5. Bir Dava Örneği: Davacı Amiri Ramadhani ve Davalı Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti

⁶⁵

Dava, ulusal düzeyde yapılan yargılamadaki hak ihlallerine ilişkindir. Gerek bu dava gerekse Mahkeme'nin önüne gelen ve kabul edilen kimi⁶⁶ davalarda olduğu gibi, hukuk kabiliyetinin gelişmediği ülkelerde, devlet otoritesinin cezalandırmada aşırıya kaçtığı ve buna bağlı olarak diğer hak ihlallerini de (adil

64 African Court on Human and People's Rights, "Contentious Matters", 2019, <http://www.african-court.org/en/index.php/cases/2016-10-17-16-18-21>, erişim: 21.05.2019.

65 African Court on Human and People's Rights, "App. No. 010/2015 - Amiri Ramadhani v. United Republic of Tanzania", 2018, <http://www.african-court.org/en/index.php/56-pending-cases-details/875-app-no-010-2015-amiri-ramadhani-v-united-republic-of-tanzania-details>, erişim: 21.05.2019.

66 Örneğin adil yargılanma hakkının ihlali ve buna bağlı olarak davanın yeniden görülmesine ilişkin başka bir dava örneği için bakınız Diocles William ve Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti (African Court on Human and People's Rights, "App. No 016/2016 - Diocles William v United Republic of Tanzania", 2018, <http://www.african-court.org/en/index.php/55-finalised-cases-details/912-app-no-016-2016-diocles-william-v-united-republic-of-tanzania-details>, erişim: 21.05.2019.

yargılanma hakkının ihlal edilmesi, ifade özgürlüğünün engellenmesi⁶⁷ vb.) beraberinde sergilediği görülmektedir.

Söz konusu dava, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi önünde görülen bir dava olup, davacı Tanzania vatandaşı Amiri Ramadhani, davalı taraf ise Tanzania Birleşik Cumhuriyeti'dir.⁶⁸

Dava konusu kısaca aşağıdaki gibidir.

- Davacı, 25 Ağustos 1999 tarihinde, Arusha Yerel Mahkemesinde, bir aracın silahlı soyulması suçlamasıyla 30 yıl hapse, intihar teşebbüsünden 7 yıl hapse, kişiye ağır fiziksel zarar vermektan dolayı da 2 yıl hapse mahkûm edilmiştir.
- Davacı, 28 Ağustos 1999 tarihinde yerel mahkeme kararını, Tanzania Yüksek Mahkemesinde temyiz etmiştir. Yüksek Mahkeme, 22 Eylül 2005 tarihinde, 30 yıl hapis cezasını onaylamış, intihara teşebbüs suçunu ise 7 yıldan 2 yıla indirmiş, diğer tüm cezaları ise kaldırmıştır.
- 25 Eylül 2005 tarihinde davacı, kararı temyiz etmiş, Temyiz Mahkemesi ise 29 Ekim 2007 tarihinde, başvuruyu reddetmiş ve 30 yıllık mahkûmiyeti onamıştır.
- Başvuru sahibi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi'ne yaptığı başvuruda; polis memurunun belirlenmiş prosedüre aykırı olarak davacının ifadesini aldığı ve kendisine ön yargılı davranıldığını, ceza mahkemesi kanununa aykırı olarak gözaltına alındığını, hukuki bir hata temelinde tutuklandığını, tutuklamanın kovuşturma tanığının sözde şahitliğine dayandığını, ilgili mevzuatta 15 yıl olan hapis cezasının 30 yıl olarak verildiğini, Tanzania Birleşik Cumhuriyeti'nin anayasasının ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nin ilgili maddelerinin ihlal edildiğini, Temyiz Mahkemesi'nin onadığı 30 yıllık mahkûmiyetin söz konusu tarihte vuku bulan suçun karşılığı olmadığını, hukuki destek ve ücretsiz avukat yardımı almadığını, bu nedenle kendisine ayrımcılık yapıldığını, tüm bu nedenlerle de Anayasasının ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nin ihlal edildiğini söylemiştir.⁶⁹

67 Bu konuda bir dava örneği için bakınız Lohe Issa Konate ve Burkina Faso (African Court on Human and People's Rights, "App. No. 004/2013 - Lohe Issa Konate v. Burkina Faso", 2014, <http://www.african-court.org/en/images/Cases/Judgment/Judgment%20Appl.004-2013%20Lohe%20Issa%20Konate%20v%20Burkina%20Faso%20-English.pdf>, erişim: 22.05.2019.

68 African Court on Human and People's Rights, "App. No. 010/2015 - Amiri Ramadhani v. United Republic of Tanzania", 2018, <http://www.african-court.org/en/index.php/56-pending-cases-details/875-app-no-010-2015-amiri-ramadhani-v-united-republic-of-tanzania-details>, erişim: 21.05.2019.

69 Age.

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi kayıt bürosu, 11 Mayıs 2015 tarihinde başvuruyu almış ve 5 Haziran 2015 tarihinde bir alındı belgesi düzenlemiştir. Yargılama sürecini başlatan Mahkeme, dava sonunda; davacının diğer taleplerini reddetmekle birlikte, davacının hukuki yardımdan mahrum bırakıldığına, bu nedenle de Sözleşme'nin ilgili maddesinin (7/1c yani seçtiği avukat tarafından savunulma hakkı da dâhil olmak üzere, savunma hakkı) ihlal edildiğine karar vermiş ve davacının yasal süreler içinde başvurması halinde tazminat kararını saklı tutmuştur.⁷⁰

Kişinin suçlu olması, onun tüm diğer haklarından mahrum edilmesi gerektiği manasına gelmemektedir. Bu bağlamda, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi kararı sonucunda, davalı ülke aleyhine alınan kararın, ilgili ülkenin hukuk kapasitesini geliştireceğine katkıda bulunacağını söylemek mümkündür.⁷¹

6. Genel Değerlendirme ve Orta Doğu İçin Bazı Öneriler

İnsan haklarına ilişkin hukuki koruma kaynaklarını oluşturan metinlere bakıldığında, metinlerdeki referanslardan da anlaşılacağı üzere Afrika Birliği, Birleşmiş Milletler belgeleri başta olmak üzere⁷² Avrupa Konseyi'nin normlarını gözetmektedir.⁷³ Böylece standartlarını evrensel ve yüksek tutma kaygısıyla hareket etmektedir. Bununla birlikte, insan haklarının korunmasına ilişkin sahip olunan hukuki mekanizmaların işlevselliği açısından henüz yetkinleştiğini söylemek mümkün değildir.

Amerika ve Avrupa düzeyindeki insan haklarına yönelik hukuki düzenlemelerle/metinlerle karşılaştırıldığında, Afrika insan hakları hukuk düzenlemelerinin daha yeni olduğu söylenebilir. Ancak bir o kadar da idealist olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki askeri diktatörlerin özellikle 1970'ler ve 1980'lerde yoğun olduğu Latin Amerika dikkate alındığında,⁷⁴ benzer siyasi koşullara rağmen Bölgesel İnsan Hakları Mahkemesinin kurulması, Afrika'da Amerika kıtasına kıyasla daha hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir.⁷⁵

70 Age.

71 Mahkemenin *yargılamanın yenilenmesine* karar verdiği bir diğer örnek dava için bakınız African Court on Human and People's Rights, "App. No 016/2016 - Diocles William v United Republic of Tanzania", 2018, <http://en.african-court.org/index.php/56-pending-cases-details/912-app-no-016-2016-diocles-william-v-united-republic-of-tanzania-details>: 22.05.2019.

72 İnsan Hakları Evrensel Beyannameisi için bakınız United Nations, "Universal Declaration of Human Rights", 1948, https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf, erişim: 28.09.2018.

73 Avrupa İnsan Hakları Beyannameisi için bakınız Council of Europe, "European Convention on Human Rights", 1950, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf, erişim: 28.09.2018.

74 Lea Shaver, "The Inter-American Human Rights System: An Effective Institution for Regional Rights Protection?", Washington University Global Studies Law Review, Cilt 9, Sayı 4, 2010, s. 670.

75 Mahir Terzi, "İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması Üzerine Bir İnceleme: İnsan Hakları ve Amerika-Barrios Altos Davası Örneği ve Orta Doğu Üzerine Bazı Öneriler", Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, Cilt 27, Sayı 2, 2017, s.80.

Afrika'da insan haklarının hukuki korunma mekanizmalarının performansına bakıldığında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin performansına çok uzak olsa da Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinin performansı ile boy ölçüşebilecek duruma gelmiştir. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kurulduğu 1959-2017 yılları arasında 798.610 başvuru almıştır. Bunlardan 46.195'i için karar yahut hüküm verilmiş, 752.415'i için de başvuru şartlarını karşılamadığı için kabul edilemez olduğu açıklanmıştır.⁷⁶ Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesine bakıldığında ise 1997-2017 yılları arasında Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu tarafından kendisine 240 dosya gönderilmiştir.⁷⁷ Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi ise 2008 yılından bu yana 202 başvuru almış olup, bunların 52'sini sonuçlandırmıştır.⁷⁸

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine 1959-2017 yılları arasında yapılan 798.610 başvurunun 752.415'inin kabul edilemez nitelikte başvuru olduğu düşünülürse, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi için bir çeşit elek görevi görmektedir; çünkü başvuru şartlarını karşılamayan dosyalar öncelikle komisyonda elenmektedir. Ayrıca önce komisyon ardından komisyonun gerekli görmesi durumunda dosyanın mahkemeye gönderilmesini, devletler üzerinde giderek artan bir baskı prosedürü olarak yorumlamak mümkündür.

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi kararlarının⁷⁹ Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu'nun ilerleme raporlarının⁸⁰ da psikolojik etkisi dikkate alındığında, tekil ülkelerin ulusal hukuk kapasitelerini geliştirmelerinde bir katkıya sahip olabileceğini söylemek mümkündür.⁸¹

Afrika Birliği'ne üye ülkelerin yönetim sistemleri dikkate alındığında Tam Başkanlık, Yarı Başkanlık, Başkanın Parlamento ile Bağlı Olduğu Sistem, Tek Partili

76 European Court of Human Rights, "Overview 1959-2017", March 2018, https://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592017_ENG.pdf, erişim: 27.09.2018.

77 IACHR, "Cases Sent to the Inter-American Court of Human Rights", 2018, <http://www.oas.org/en/iachr/multimedia/statistics/statistics.html>, erişim: 27.09.2018.

78 African Court on Human and People's Rights, "Finalised Cases", 2018, <http://www.african-court.org/en/index.php/cases/2016-10-17-16-18-21#finalised-cases>, erişim: 27.09.2018.

79 Bugüne kadar alınmış kararlar ve içerikleri (salıverme, tazminat ödettirme vb.) için bakınız African Court on Human and People's Rights, "Finalised Cases", 2018, <http://www.african-court.org/en/index.php/cases/2016-10-17-16-18-21#finalised-cases>, erişim: 27.09.2018.

80 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu ülke ve dönem raporları için bakınız African Court on Human and People's Rights, "Documents", 2018, <http://www.achpr.org/search/>, erişim:28.09.2018.

81 Kalabalık'a göre bunda ülkelerin birbirine olan coğrafi yakınlığı açısından bölgesel koruma mekanizmalarının daha etkili olması da bir etkidir. Ayrıntı için bakınız Halil Kalabalık, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 2016, s.127.

Rejim (Eritre örneği),⁸² Parlamenter Cumhuriyet, Askeri Diktatörlük (Orta Afrika Cumhuriyeti Örneği),⁸³ Monarşi (Lesotho örneği),⁸⁴ Mutlak Monarşi (Svaziland/ Esvatini örneği)⁸⁵ olmak üzere çeşitli siyasi rejimleri barındırdığı görülmektedir.⁸⁶ Bu anlamda farklı yönetim sistemlerine sahip olmak, insan haklarının korunmasının geliştirilmesi için ortak çabalar içerisinde bulunmaya engel değildir.

Human Rights Watch sivil toplum örgütünün yıllık raporları dikkate alındığında insan hakları ihlallerine ABD ve Avrupa ülkeleri gibi ileri demokrasilerde de rastlanmaktadır. Örneğin Avustralya, Kanada, ABD ve örgütsel politikalar kapsamında Avrupa Birliği insan hakları ihlali yapan ülke ve örgütler olarak yine örneğin 2014⁸⁷, 2015,⁸⁸ 2016⁸⁹ ve 2017⁹⁰ raporlarında yer almaktadır.⁹¹ Bu anlamda önemli olan mağdur için hak arama mekanizmaları oluşturulması ve bu mekanizmaların harekete geçirilebileceği yasal zeminin oluşturulmasıdır. Afrika ve hatta Amerika örneklerinin varlığı, insan haklarının bölgesel koruma mekanizmaları açısından önemlidir ve insan haklarının korunması açısından ümit vericidir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi ileri demokrasi ürünü olan örnekler bir tarafa bırakılırsa, Afrika ve Amerika'daki bölgesel koruma mekanizmaları bile başlı başına bu mekanizmalardan yoksun bölgeler için ilham kaynağı olmalıdır ki bunların başında Orta Doğu gelmektedir. O anlamda insan haklarını bölgesel düzeyde koruma mekanizmaları, sadece ileri demokrasilere özgü değildir.

Bölgesel düzeyde hukuki mekanizmalarına bakıldığında kurucu babalar olarak bölgesel örgütler ön plana çıkmaktadır. Örneğin Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu ve Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi için Amerikan

82 T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Eritre'nin Siyasi Görünümü", 2018, <http://www.mfa.gov.tr/eritre-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, erişim: 29.09.2018.

83 Orta Afrika Cumhuriyeti'nin siyasi görünümü için bakınız T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Orta Afrika Cumhuriyeti'nin Siyasi Görünümü", 2018, <http://www.mfa.gov.tr/orta-afrika-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, erişim: 29.09.2018.

84 Lesotho Devlet Başkanı Kral olmakla birlikte, Kralın yetkileri Anayasa ile sınırlandırılmıştır. Ayrıntı için bakınız T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Lesotho'nun Siyasi Görünümü", 2018, <http://www.mfa.gov.tr/lesotho-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, erişim: 29.09.2018.

85 Svaziland Krallığının adı, 19 Nisan 2018 tarihi itibarıyla Esvatini Krallığı olarak değişmiştir. Ayrıntı için bakınız T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Ülke İsimleri ve Başkentleri Listesi", Eylül 2018, <http://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/baskentler-listesi.pdf>, erişim: 28.09.2018.

86 Bilgi Ufku Genel Kültür ve Bilgi Sitesi, "Ülkeler ve Yönetim Şekilleri (Yönetim Biçimleri) Nelerdir?", 2014, <http://www.bilgiufku.com/ulkeler-ve-yonetim-sekilleri-nelerdir.html>, erişim: 28.09.2018.

87 Human Rights Watch, "World Report 2014", <https://www.hrw.org/world-report/2014>, erişim: 04.08.2018.

88 Human Rights Watch, "World Report 2015", <https://www.hrw.org/world-report/2015>, erişim: 04.08.2018.

89 Human Rights Watch, "World Report 2016", <https://www.hrw.org/world-report/2016>, erişim: 04.08.2018.

90 Human Rights Watch, "World Report 2017", <https://www.hrw.org/world-report/2017>, erişim: 04.08.2018.

91 Bununla birlikte, az gelişmişlik ve insan hakları ihlalleri arasında doğru orantı olduğunu da söylemek gerekir. Bakınız Mahir Terzi, "İnsan Haklarının Sözleşme Dışı Koruma Usullerinin Etkisi Üzerine Bir İnceleme: Eritre Örneği Çerçevesinde 5/1 Usulü", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Ankara, 2018, s.84.

Devletler Teşkilatı,⁹² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi için Avrupa Konseyi,⁹³ Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu, Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi, Afrika Birliği Adalet Mahkemesi ve hâlihazırda onaylanmayı ve imza sürecinin tamamlanmasını bekleyen Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi için de Afrika Birliği kurucu babalar rolünü üstlenmiştir.

Bir analogi yapmak gerekirse Orta Doğu için de böyle bir örgüte ihtiyaç vardır. Hâlihazırda olan örgüt ise İslam İşbirliği Teşkilatı'dır.⁹⁴ Orta Doğu ülkelerinin⁹⁵ Cezayir ve Tunus gibi bir kısmı Afrika Birliği, önemli bir kısmı da Arap Devletler Ligi⁹⁶ içerisinde, yine Cezayir, Tunus ve Fas gibi bir kısmı da hem Afrika Birliğinde hem de Arap Devletler Liginde yer almaktadır. Bununla birlikte Orta Doğu ülkelerinin ortak coğrafyada olmaktan ve birbirlerine yakın olmaktan kaynaklanan nedenlerle kendilerini en fazla etkileyen olaylara (terör, göç, insan ticareti vb.) birlikte çözüm üretmek amacıyla bir örgüt şemsiyesi altından toplanması ve insan haklarını koruma mekanizmalarını da bu şemsiye altında gerçekleştirmeleri önerilebilir. Ancak Orta Doğu'da yer alan İsrail ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin varlığı da dikkate alınırsa dini itikatlar gereği, İslam İşbirliği Teşkilatı'na itiraz edilebilir. Ancak her halükarda ülkeler arasındaki husumet, bahane oluşturamaz. Aksi halde Afrika Birliği örneğinde Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti arasındaki uyumsuzluk nedeniyle⁹⁷ yahut Eritre ve Etiyopya'nın siyasi tarihleri⁹⁸ gereğince

92 Organization of American States, "Who We Are", 2018, http://www.oas.org/en/about/who_we_are.asp, erişim: 29.09.2018.

93 European Court on Human Rights, "The Court in Brief", https://www.echr.coe.int/Documents/Court_in_brief_ENG.pdf, erişim: 29.09.2018.

94 İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye ülkeler; Afganistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Bahreyn, Bangladeş, Benin, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Brunei, Burkina-Faso, Cezayir, Cibuti, Çad, Endonezya, Fas, Fildişi Sahili, Filistin, Gabon, Gambiya, Gine, Gine Bissau, Guyana, Irak, İran, Kamerun, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, Komorlar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Maldivler, Malezya, Mali, Mısır, Moritanya, Mozambik, Nijer, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Surinam, Suudi Arabistan, Tacikistan, Togo, Tunus, Türkiye, Türkmenistan, Uganda, Umman, Ürdün, Yemen ve Suriye (Üyeliği 14-15 Ağustos tarihlerinde düzenlenen 4. Olağanüstü Zirve'de askıya alınmıştır.)dir. T.C. Dışişleri Bakanlığı, "İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)", 2018, <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, erişim: 23.09.2018.

95 Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Cezayir, Fas, Filistin, Irak, İran, İsrail, Katar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Mısır, Umman, Suriye, Suudi Arabistan, Tunus, Ürdün, Yemen. Ayrıntı için bakınız T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Orta Doğu ve Kuzey Afrika", 2018, <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?ff1be5b3-51d9-4c0a-99f5-291c33c39414>, erişim: 30.09.2018.

96 Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Cezayir, Cibuti, Fas, Filistin, Irak, Katar, Komorlar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Mısır, Moritanya, Oman, Somali, Sudan, Suriye (üyeliği askıya alınmıştır), Suudi Arabistan, Tunus, Ürdün ve Yemen, Arap Devletler Ligi üyesi ülkelerdir.

97 Bu konuda bir değerlendirme için bakınız Nanjala Nyabola, "Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Sorunların Gölgesinde Çatışma", erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/orta-afrika-cumhuriyetinde-sorunlarin-golgesinde-catisma>, erişim: 23.05.2019.

98 Bu konudaki bir rapor için bakınız United Nations Human Rights Council "Report of the Detailed Findings of the Commission of Inquiry on Human Rights in Eritrea", 5 Haziran 2015, <http://untribune.com/wp-content/uploads/2015/11/un-commission-of-inquiry-human-rights-eritrea.pdf>, erişim: 30.09.2018.

aynı örgüt bünyesinde olmamaları gerekirdi. Kaldı ki dayanışmayı gerektiren diğer önemli bir neden, örneğin, Orta Afrika Cumhuriyetindeki sorunların, komşu ülkeler olan Kamerun, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Ruanda, Sudan ve Uganda'yı da etkileyebilecek bir nitelik almasıdır.⁹⁹ Diğer bir ifadeyle, komşu ülkedeki bir iç sorun, diğer komşu ülkelerin kayıtsız kalamayacağı bölgesel hatta uluslararası bir sorun haline gelebilmektedir. Bu durumda Orta Doğu için bu işi üstlenebilecek *Orta Doğu Ülkeleri Birliği* gibi yeni bir Teşkilatın oluşturulması da ayrı bir alternatif olarak telaffuz edilebilir- Arap Devletler Ligi'nin bir alternatif oluşturması zordur; çünkü kavim üzerinden hareket etmekte ve sadece Arapları kapsamaktadır.

Kısaca her halükarda Orta Doğu'nun insan haklarının korunmasında kendi yüksek standartlarını oluşturması gerektiği aşikârdır. Mevcut örnekler dikkate alınırsa, devletler arası husumeti (İran-Suudi Arabistan çekişmesi,¹⁰⁰ İsrail-Filistin gerilimi, Katar-Suudi Arabistan çekişmesi,¹⁰¹ Suudi Arabistan-Yemen¹⁰² çekişmesi vb.) işbirliği ve dayanışma aracılığıyla bir tarafa bırakıp, Orta Doğunun sorunları için bölgesel çözümlere yönelmesi fayda sağlayacaktır. İnsan hakları bağlamında bu, örneğin, *Orta Doğu İnsan Hakları Mahkemesi* olarak vücut bulabilir. Yine bu mahkemenin tanınması ve taraf ülkelerin bu mahkeme kararlarına riayet etmesi, ilgili ülkelerin insan haklarına yönelik hukuki kapasitesini ve standartlarını da yükseltecektir. Avrupa, Amerika ve Afrika'daki insan haklarına yönelik hukuki mekanizmalar, bu çıkarımı teyit edecek niteliktedir. Kurucu birlik olarak ise yeni bir birliğin tesis edilmesi, örneğin *Orta Doğu Ülkeleri Birliği*'nin kurulması önerilebilir.

7. Sonuç

İnsanın insan olmaktan kaynaklanan ve varlığına içkin hakları kapsayan insan hakları, "kendinden bir değer" olarak ele alınması, 20. yüzyılın özellikle de 2. Dünya Savaşı sonrası dönemin ürünüdür.¹⁰³

99 Bu konuda bir değerlendirme için bakınız Nanjala Nyabola, "Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Sorunların Gölgesinde Çatışma", erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/orta-afrika-cumhuriyetinde-sorunlarin-golgesinde-catisma>, erişim: 23.05.2019.

100 Bu konuda bir çalışma için bakınız Kemal İnat ve diğerleri, "İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansımaları", *SETA*, Sayı 148 (Ocak 2016).

101 Bu konuda bir çalışma için bakınız Gülşah Neslihan Akkaya ve Mahmud Elrantisi, "Arap Baharı Sonrası Katar Dış Politikası ve Körfez Siyaseti", *SETA*, Sayı 138 (Kasım 2015).

102 Bu konuda bir çalışma için bakınız Mustafa Aydıntepe ve İzzettin Artokça, "Yemen", http://www.tasam.org/Files/PDF/Raporlar/yemen_raporu.pdf_b7e9f548-3946-4f3d-ac14-b8448ef6b8eb.pdf, erişim: 22.05.2019.

103 Mahir Terzi, "İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması Üzerine Bir İnceleme: İnsan Hakları ve Amerika-Barrios Altos Davası Örneği ve Orta Doğu Üzerine Bazı Öneriler", *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, Cilt 27, Sayı 2, 2017, s.55.

Günümüzde İnsan Haklarının ulusal düzeyde korunması yanında, Birleşmiş Milletler örneğinde olduğu gibi uluslararası düzeyde ve Avrupa, Amerika ve Afrika örneklerinde olduğu gibi bölgesel düzeyde de korunma mekanizmaları vardır.

Afrika'da insan haklarına yönelik temel belgeler Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi, Afrika'daki Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen 1969 Sözleşmesi, Çocuk Hakları ve Refahı Afrika Sözleşmesi, Afrikalı Gençlik Sözleşmesi ile Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'ne ek protokoller olan Kadın Hakları Protokolü ve 2018 Eylül ayı itibariyle henüz onaylanmayan Yaşlı Hakları Protokolüdür.

Afrika'nın gerek bu belgeler gerekse Afrika Birliği Kurucu Yasası çerçevesinde insan haklarının korunması için kurduğu organlar; Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu, Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Komitesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi, Afrika Birliği Adalet Mahkemesi ve 2018 Eylül itibariyle henüz onaylanmayan ve imza sürecinin tamamlanmasını bekleyen Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi'dir.

Bu kurumlar aracılığıyla korunma usullerine bakıldığında; periyodik ilerleme raporları, devlet başvuruları, bireysel başvurular ve sivil toplum örgütlerinin başvuruları ile sistemin işletildiği görülmektedir. Bunlardan ilerleme raporunun devletler üzerinde psikolojik bir baskısının olması sebebiyle etkili olabileceği, kişilerin haklarına yönelik ihlaller sonucunda hükmedilen tazminatların ise bir yaptırım niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bireysel başvurular, Afrika İnsan Hakları koruma mekanizmasının ayırt edici ve üstün özelliği değildir. Çünkü Mahkemenin bireyleri doğrudan çağırıp dinleme yetkisi saklı olmasına rağmen ilgili Mahkemelere bireysel başvuru, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu aracılığıyla yapılabilmektedir. Şikâyet mekanizmasının başlatılıp başlatılmayacağı, bu durumda Komisyonun takdirine bağlıdır.

Amerika ve Avrupa düzeyindeki insan haklarına yönelik hukuki düzenlemelerle karşılaştırıldığında, Afrika insan hakları hukuk düzenlemelerinin daha genç olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Birleşmiş Milletler ve Avrupa örnekleri, Afrika önünde tecrübe kaynağı olarak durduğu için Afrika'nın göz ardı edilemeyecek bir performansa sahip olduğu da kabul edilmelidir. Bu performans her şeyden önce kendini insan haklarına yönelik hukuki metinlerin hazırlanmasında ortaya koymaktadır. Bu hukuki metinlere işlerlik kazandırılması amacıyla ilgili teşkilat ve organların oluşturulması ise gerekli iradeye sahip olduğunu göstermektedir. Bu anlamda çalışmanın temel hipotezi olan "Afrika, insan haklarının hukuki korunma mekanizmaları açısından kayda değer bir ilerleme kaydetmiştir", varsayımının doğrulandığını bu çalışmada bahsedilen mevcut hukuki belgeler, örnek dava (lar) ve istatistiksel veriler doğrultusunda söylemek mümkündür.

Mevcut koruma sistemlerine bakıldığında, Orta Doğu bölgesinin bu sistemler içerisinde yer almadığı ve insan haklarının bölgesel düzeyde korunması için gerekli mekanizmalara kavuşmak için artık zaman kaybetmemesi gerektiği, Afrika (ve Avrupa ile Amerika) örneği üzerinden ifade edilebilir. Bu bağlamda *Orta Doğu İnsan Hakları Mahkemesi* ve şemsiye yahut ulus üstü birlik olarak da *Orta Doğu Ülkeleri Birliği* önerilebilir. Avrupa, Amerika ve Afrika'da insan haklarının korunmasına ilişkin hukuki metinler ve teşekküller, özellikle de Avrupa Birliği, Afrika Birliği, Amerikan Devletler Teşkilatı¹⁰⁴ gibi bölgesel yahut ulus üstü şemsiye birlikler, bu çerçevede yol gösterici olabilir.

Orta Doğu, dünya haritasında sadece belli bir coğrafi kesiti değil, aynı zamanda kendine özgü konuları/sorunları (Filistin-İsrail meselesi, Sünni-Şii çekişmesi,¹⁰⁵ radikalizm ve terörizm,¹⁰⁶ petrol¹⁰⁷ ve doğal gaz gibi önemli enerji kaynaklarının varlığı, su ve suyun paylaşımı¹⁰⁸) içeren bir coğrafyadır. Bu coğrafyayı paylaşan ülkelerin siyasi tarihleri¹⁰⁹ ve bir bütün olarak Orta Doğu'nun siyasi tarihi,¹¹⁰ yaşanan acılardan dolayı, duygusal reaksiyonları bünyesinde barındırabilir. Ancak bu, daha iyi ve yaşanılabilir bir Orta Doğu için idealist çabaların sarf edilmesine engel olmamalıdır.¹¹¹ Orta Doğu'yu çevreleyen ve bu bölgeye rengini katan koşullar, aynı zamanda neden idealistçe hareket edilmesi gerektiğini açıklayan sebeplerdir.

104 Mahir Terzi, "İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması Üzerine Bir İnceleme: İnsan Hakları ve Amerika-Barrios Altos Davası Örneği ve Orta Doğu Üzerine Bazı Öneriler", *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, Cilt 27, Sayı 2, 2017, s.65.

105 Bu konudaki başarılı Romansı bir anlatım için bakınız Ziya Şakir, *Kerbela Vakası ve Kerbela'nın İntikamı*, Cevahir Yayınları, İstanbul, 2008.

106 İslam coğrafyasındaki din referanslı terörizm için bakınız Mahir Terzi, *Din Referanslı Terörizm Üzerine (Upon Terrorism Referred to Religion)*, Edge Akademi, Ankara, 2016.

107 Bu konudaki bir çalışma için bakınız Daniel Yergin, *Petrol-Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, (çev. Kamuran Tuncay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

108 Bu konuda bir çalışma için bakınız Metin Saltürk, "Orta Doğu'da Su Sorunu ve Türkiye Açısından İncelenmesi", <https://dergipark.org.tr/download/article-file/84573>, erişim: 21.05.2019. Ayrıca bakınız Mutlu Yılmaz, "Orta Doğu'da Su Sorunu Kapsamında Türkiye'nin Sınırşan Sularının Jeopolitik Önemi", http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/semp6_36.pdf, erişim: 22.05.2019.

109 Bu konudaki bir çalışma için bakınız Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, Barış Platin Kitabevi, Ankara, 2009.

110 Bu konudaki bir çalışma için bakınız Bernard Lewis, *Orta Doğu-İki Bin Yıllık Orta Doğu Tarihi*, (çev.Selen Y. Kölay), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2006.

111 Bu idealist çabalar çerçevesinde EUROPOL (Avrupa Polis Teşkilatı) ve AFRIPOL (Afrika Polis İşbirliği Teşkilatı) gibi uluslararası polis teşkilatlarının Orta Doğu için tasarlanmış bir formu da suçla mücadele için söz konusu olabilir. Ayrıntı için bakınız EUROPOL, "About EUROPOL", 2018, <https://www.europol.europa.eu/about-europol>; erişim: 30.09.2018 ve AFRIPOL, "What is AFRIPOL", 2015, <http://afripol.peaceau.org/en/>, erişim: 30.09.2018.

Kaynakça

- African Commission on Human and People's Rights, "Decisions on Communications", 2019, http://www.achpr.org/communications/decisions/?o=846&sort=_date, erişim: 21.05.2019.
- African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child, "Communications", 2019, <http://www.acerwc.org/communications/table-of-communications/>, erişim:21.05.2019.
- African Court on Human and People's Rights, "App. No 016/2016 - Diocles William v United Republic of Tanzania", 2018, <http://en.african-court.org/index.php/56-pending-cases-details/912-app-no-016-2016-diocles-william-v-united-republic-of-tanzania-details>: 22.05.2019.
- African Court on Human and People's Rights, "App. No. 004/2013 – Lohe Issa Konate v. Burkina Faso", 2014, <http://www.african-court.org/en/images/Cases/Judgment/Judgment%20Appl.004-2013%20Lohe%20Issa%20Konate%20v%20Burkina%20Faso%20-English.pdf>, erişim: 22.05.2019.
- African Court on Human and People's Rights, "App. No. 010/2015 – Amiri Ramadhani v. United Republic of Tanzania", 2018, <http://www.african-court.org/en/index.php/56-pending-cases-details/875-app-no-010-2015-amiri-ramadhani-v-united-republic-of-tanzania-details>, erişim: 21.05.2019.
- African Court on Human and People's Rights, "App. No 016/2016 - Diocles William v. United Republic of Tanzania", 2018, <http://www.african-court.org/en/index.php/55-finalised-cases-details/912-app-no-016-2016-diocles-william-v-united-republic-of-tanzania-details>, erişim: 21.05.2019.
- African Court on Human and People's Rights, "Contentious Matters", 2018, <http://www.african-court.org/en/index.php/cases/2016-10-17-16-18-21>, erişim: 21.05.2019.
- African Court on Human and People's Rights, "Finalised Cases", 2018, <http://www.african-court.org/en/index.php/cases/2016-10-17-16-18-21#finalised-cases>, erişim: 27.09.2018.
- African Court on Human and People's Rights, "Documents", 2018, <http://www.achpr.org/search/>, erişim:28.09.2018.
- AfricanLII, "African Court on Human and People's Rights", 2009, <https://africanlii.org/catalog/53>, erişim:23.07.2018.
- African Union, "OAU/AU Treaties, Conventions, Protocols & Charters", 2018, <https://au.int/en/treaties>, erişim: 04.07.2018.
- African Union, "African Charters on Human and People's Rights", 1986, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 07.07.2018.
- African Union, "Member State Profiles", 2018, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>, erişim: 08.07.2018.
- African Union, "OAU Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa", 1974, <https://au.int/en/treaties/oau-convention-governing-specific-aspects-refugee-problems-africa>, erişim: 11.07.2018.
- African Union, "African Charter on the Rights and Welfare of the Child", 1999. https://au.int/sites/default/files/treaties/7773-treaty-0014_-_african_charter_on_the_rights_and_welfare_of_the_child_e.pdf, erişim:14.07.2018.

- African Union, "African Youth Charter", 2009, <https://au.int/en/treaties/african-youth-charter>, erişim: 14.07.2018.
- African Union, "Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa", 2005, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-rights-women-africa>, erişim:15.07.2018.
- African Union, "Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Older Persons in Africa", 2016, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples%E2%80%99-rights-rights-older-persons>, erişim:18.07.2018.
- African Union, "Protocol to the African Charter on Human And Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights", 2004, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-establishment-african-court-human-and>, erişim: 24.07.2018.
- African Union, "List of Countries Which Have Signed, Ratified/Acceded to the Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2019, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-sl-protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_3.pdf, erişim: 23.05.2019.
- African Union, "Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, 2018, https://au.int/sites/default/files/treaties/7792-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf, erişim: 29.07.2018.
- AFRIPOL, "What is AFRIPOL", 2015, <http://afripol.peaceau.org/en/>, erişim:30.09.2018.
- AKKAYA, Gülşah Neslihan ve Mahmud Elrantisi, "Arap Bahanı Sonrası Katar Dış Politikası ve Körfez Siyaseti", SETA, Sayı 138 (Kasım 2015).
- AYDINTEPE, Mustafa ve İzzettin Artokça, "Yemen", http://www.tasam.org/Files/PDF/Raporlar/yemen_raporu.pdf_b7e9f548-3946-4f3d-ac14-b8448ef6b8eb.pdf, erişim:22.05.2019.
- Bilgi Ufku Genel Kültür ve Bilgi Sitesi, "Ülkeler ve Yönetim Şekilleri (Yönetim Biçimleri) Nelerdir?", 2014, <http://www.bilgiufku.com/ulkeler-ve-yonetim-sekilleri-nelerdir.html>, erişim: 28.09.2018.
- Council of Europe, "European Convention on Human Rights", 1950, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf, erişim: 28.09.2018.
- European Court of Human Rights, "Overview 1959-2017", March 2018, https://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592017_ENG.pdf, erişim: 27.09.2018.
- European Court on Human Rights, "The Court in Brief", https://www.echr.coe.int/Documents/Court_in_brief_ENG.pdf; erişim: 29.09.2018.
- EUROPOL, "About EUROPOL", 2018, <https://www.europol.europa.eu/about-europol>; erişim:30.09.2018
- Human Rights Watch, "World Report 2014", <https://www.hrw.org/world-report/2014>, erişim: 04.08.2018.
- Human Rights Watch, "World Report 2015", <https://www.hrw.org/world-report/2015>, erişim: 04.08.2018.
- Human Rights Watch, "World Report 2016", <https://www.hrw.org/world-report/2016>, erişim: 04.08.2018.
- Human Rights Watch, "World Report 2017", <https://www.hrw.org/world-report/2017>, erişim: 04.08.2018.

- IACHR, "Cases Sent to the Inter-American Court of Human Rights", 2018, <http://www.oas.org/en/iachr/multimedia/statistics/statistics.html>, erişim: 27.09.2018.
- İNAT, Kemal ve diğerleri, "İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansıması", SETA, Sayı 148 (Ocak 2016).
- KALABALIK, Halil. *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 2016.
- LEWIS, Bernard. *Orta Doğu-İki Bin Yıllık Orta Doğu Tarihi*, (çev.Selen Y. Kölay), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2006.
- NYABOLA, Nanjala, "Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Sorunların Gölgesinde Çatışma", erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/orta-afrika-cumhuriyetinde-sorunlarin-golgesinde-catisma>, erişim: 23.05.2019.
- Organization of American States, "Who We Are", 2018, http://www.oas.org/en/about/who_we_are.asp, erişim: 29.09.2018.
- PAZARCI, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006.
- SALTÜRK, Metin. "Orta Doğu'da Su Sorunu ve Türkiye Açısından İncelenmesi", <https://dergipark.org.tr/download/article-file/84573>, erişim: 21.05.2019.
- SHAVER, Lea. "The Inter-American Human Rights System: An Effective Institution for Regional Rights Protection?", *Washington University Global Studies Law Review*, Cilt 9, Sayı 4, 2010, s. 638-676.
- ŞAKİR, Ziya. *Kerbela Vakası ve Kerbela'nın İntikamı*, Cevahir Yayınları, İstanbul, 2008.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Uluslararası Kuruluşlar, Örgütler, Alt Birim ve Kuruluşları Listesi", Kasım 2014, <http://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/uluslararasi-kuruluslar-kasim-2014.pdf>, erişim: 03.07.2018.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, "İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)", 2018, <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, erişim: 23.09.2018.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Ülke İsimleri ve Başkentleri Listesi", Eylül 2018, <http://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/baskentler-listesi.pdf>, erişim: 28.09.2018.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Eritre'nin Siyasi Görünümü", 2018, <http://www.mfa.gov.tr/eritre-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, erişim: 29.09.2018.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Orta Afrika Cumhuriyeti'nin Siyasi Görünümü", 2018, <http://www.mfa.gov.tr/orta-afrika-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, erişim: 29.09.2018.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Lesotho'nun Siyasi Görünümü", 2018, <http://www.mfa.gov.tr/lesotho-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, erişim: 29.09.2018.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Orta Doğu ve Kuzey Afrika", 2018, <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?ff1be5b3-51d9-4c0a-99f5-291c33c39414>, erişim: 30.09.2018.
- TERZİ, Mahir. "İnsan Haklarının Sözleşme Dışı Koruma Usullerinin Etkisi Üzerine Bir İnceleme: Eritre Örneği Çerçevesinde 5/1 Usulü", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Ankara, 2018, s.61-96.
- TERZİ, Mahir. "İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması Üzerine Bir İnceleme: İnsan Hakları ve Amerika-Barrios Altos Davası Örneği ve Orta Doğu Üzerine Bazı Öneriler", *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, Cilt 27, Sayı 2, 2017, s.53-92.

TERZİ, Mahir. *Din Referanslı Terörizm Üzerine (Upon Terrorism Referred to Religion)*, Edge Akademi, Ankara, 2016.

United Nations, "Universal Declaration of Human Rights", 1948, https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf, erişim: 28.09.2018.

United Nations Human Rights Council "Report of the Detailed Findings of the Commission of Inquiry on Human Rights in Eritrea", 5 Haziran 2015, <http://untribune.com/wp-content/uploads/2015/11/un-commission-of-inquiry-human-rights-eritrea.pdf>, erişim: 30.09.2018.

United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, "What are Human Rights", 2018, <https://www.ohchr.org/en/issues/pages/whatarehumanrights.aspx>; erişim: 02.07.2018.

YERGİN, Daniel. *Petrol-Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, (çev. Kamuran Tuncay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

YILMAZ, Mutlu. "Orta Doğu'da Su Sorunu Kapsamında Türkiye'nin Sınıraşan Sularının Jeopolitik Önemi", http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/semp6_36.pdf, erişim:22.05.2019.

YILMAZ, Türel. *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, Banş Platin Kitabevi, Ankara, 2009.